

ΓΝΩΣΤΟΙ ΠΟΙΗΤΑΙ ΔΗΜΟΤΙΚΩΝ ΑΙΣΜΑΤΩΝ *

Εἰς τὰς εἰκόνας τῶν Ἑλλήνων ποιητῶν τοῦ ΙΘ' αἰῶνος, τὰς ὁποίας ἐκθέτει πρὸ ὕμῶν μετὰ τὴν συμπλήρωσιν πεντηκονταετοῦς δράσεως αὐτοῦ, ὁ φιλολογικὸς σύλλογος Παρνασσὸς ἔκρινεν ἀναγκαῖον νὰ προστεθοῦν καὶ τὰ σκιαγραφήματα ἐκείνων, ὅσοι ἔτυχε νὰ εἶναι γνωστοὶ ἐκ τῆς πολυπληθοῦς λαϊκῆς ομάδος, τῆς ὁποίας ἔργον εἶναι τὸ θυμάτιον οἰκοδόμημα τῆς δημώδους ποιήσεως. Διότι ὁ σκοπὸς τοῦ συλλόγου δὲν ἦτο μόνον ἡ ἐπιτέλεσις εὐσεβοῦς καθήκοντος, δὲν ἠθελεν ὁ σύλλογος νὰ ἀποδώσῃ μόνον φόρον τιμῆς καὶ ἀγάπης εἰς τοὺς ἄνδρας ὅσοι μετὰ τὴν εὐγενὲς προσπάθειαν των πρὸς ἀποκάλυψιν τοῦ καλοῦ, ἂν δὲν ηὐτύχησαν οἱ πλείστοι νὰ ἀνέλθουν εἰς τὰς ὑψηλὰς κορυφὰς τῆς τέχνης καὶ νὰ προσδώσουν εἰς τὰ ἰδεώδη αὐτῶν εὐπεριγράφους μορφὰς καὶ ἁρμονικὴν ὁλομέρειαν, ἠδυνήθησαν δ' ὅμως νὰ δονήσουν τὰς ψυχὰς τῶν Ἑλλήνων ἐπὶ γενεάς, ἀπὸ τῶν παραμονῶν τῆς ἐθνικῆς ἀναγεννήσεως μέχρι τῆς χθές. Ἀλλ' ὁ σκοπὸς τοῦ συλλόγου ἦτο προσέτι καὶ νὰ συντελέσῃ, ὅπως γίνουν γνωριμώτεροι εἰς ὅλους αἱ προσπάθειαι αὗται, ὅπως ἡ ποιητικὴ δημιουργία τοῦ ἔθνους ἐξετασθῇ κατὰ πάσας αὐτῆς τὰς ἐκφάνσεις, καὶ ἀφοῦ τὸ διάγραμμα τῶν διαλέξεων ὠρίσθῃ τόσον εὐρύν, εὐνόητον ὅτι δὲν ἔπρεπε νὰ παραμείνουν ἀμνημόνευτοι καὶ ἐκεῖνοι, τοὺς ὁποίους ἡ κοινὴ συνείδησις ἐπεκράτησε ν' ἀναγνωρίζῃ ὡς κρατίστους ποιητάς, οἱ ποιεῖται τῶν δημοτικῶν ᾠσμάτων.

Ὁ περιορισμὸς δ' ὅμως κατὰ χρόνον τῆς ἐξετάσεως τοῦ σπουδαιωτάτου τμήματος τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνίας, τῆς ἑλληνικῆς ποιήσεως, ἀφοῦ ἡ ὑποτύπωσις αὐτῆς δὲν ὑπερβαίνει οὕτω τὰ ὅρια περιόδου ἀρχομένης ἀπὸ τῶν τελευταίων ἐτῶν τοῦ παρελθόντος αἰῶνος, ἐνέχει μὲν τὸ πλεονέκτημα τῆς εὐκολίας πρὸς εὐσύνοπτον ἀπεικόνισιν, διεγείρουσαν τὴν ἔφεσιν πληρεστέρας γνώσεως καὶ παρέχουσιν τὴν ἀφετηρίαν βαθυτέρας μελέτης ἀλλ' εἶναι ἀπρόσφορος πρὸς χαρακτηρισμὸν τῆς ποιήσεως τοῦ λαοῦ. Διότι, ἂν ἐξαιρέσωμεν τὰ ἱστορικὰ ᾠσματα, ὁ χρονικὸς προσδιορισμὸς τῆς γενέσεως

* Διὰ λέξεις ἐν τῇ φιλολογικῇ συλλόγῃ Παρνασσῇ ἐν σειρᾷ διελέξεων περὶ τῶν Ἑλλήνων ποιητῶν τοῦ ΙΘ' αἰῶνος. Ἐδημοσιεύθη ἰδιαιτέρως τῇ 1916.

τῶν δημοτικῶν ᾠσμάτων εἶναι κατὰ τὸ πλεῖστον ἀσταθῆς καὶ ἀδέδαιος, διὸ ἡ ἐξέτασις τοῦ οὐσιώδους τούτου μορίου τῆς ἐλληνικῆς ποιήσεως κατὰ ἱστορικὰς περιόδους εἶναι ἀνέφικτος τοῦλάχιστον ἐν τῷ παρόντι. Ἡ δημώδης ποίησις ἐμφανίζεται πρὸ ἡμῶν ἐνιαία καὶ ἀχώριστος, ἡ δὲ κατατεμάχισις κινδυνεύει νὰ παραμορφώσῃ καὶ κατστρέψῃ τὴν εἰκόνα αὐτῆς. Ἄλλως δὲ ἡ δημώδης ποίησις, ὡς ἀδάμας πολυέδρος, τοσοῦτον ποικίλας παρουσιάζει ὄψεις, τῶν ὁποίων ἐκάστη πρέπει νὰ ἐξετασθῇ ἐπιμελῶς, ὥστε, ὅπως λάθωμεν σαφῆ ὅπωςδὴποτε ἔννοιαν αὐτῆς, δὲν θὰ ἔπρεπε νὰ ἐμμείνωμεν ἐντὸς τῆς στενῆς περιοχῆς μιᾶς διαλέξεως. Διὰ νὰ σχηματίσωμεν εὐκρινῶς τὴν ἔννοιαν τῆς δημώδους ποιήσεως καὶ δυνηθῶμεν νὰ ἐκτιμήσωμεν προσηκόντως τὴν ἀξίαν αὐτῆς, χρειάζονται ὄχι μόνον ἡ αἰσθητικὴ ἀνάλυσις τῶν ᾠσμάτων καὶ ἡ διαγραφὴ τῆς καλλιτεχνικῆς μορφῆς αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ ἡ διατύπωσις τοῦ ἐμφαινομένου ἐν αὐτοῖς χαρακτῆρος τοῦ ἔθνους, ἡ ἀναζητήσις τοῦ χρόνου τῆς δημιουργίας ἐκάστου αὐτῶν, ἡ τῆς ροπῆς, τὴν ὁποίαν εἶχεν ὁ ἡμέτερος ἐπὶ τῶν ἄλλων λαῶν, καθὼς ἐπίσης καὶ τῆς ἐπηρείας τῶν ξένων λαῶν εἰς τὸν ἡμέτερον, πρὸς καθορισμὸν τῆς θέσεως, τὴν ὁποίαν διακαίουται νὰ καταλάβῃ ἡ δημώδης ἐλληνικὴ ποίησις εἰς τὴν παγκόσμιον λογοτεχνίαν. Θὰ ἐχρειάζετο συνεπὶς νὰ μελετηθῇ κατὰ βάθος καὶ συναφὲς πολὺπλοκον ζήτημα, περὶ τοῦ ἂν καὶ κατὰ πόσον συνετέλεσεν εἰς τελειότητα ἀπεργασίαν τῶν δημοτικῶν αὐτῶν τῶν ἑλληνικῶν ἔργων, ὅπερ ἐχειρίζετο, ἢ ἂν τοῦναντίον καθυμνοῦσε τοῦτο ὑψηλοτέρας ἐξάρσεις.

Ταῦτα εἶναι ζητήματα, τὰ ὅποια ἄλλοι ἀρμοδιώτεροι ἐμοῦ δύνανται νὰ ἀναπτύξουν εἰς ὑμᾶς· ὁ δὲ ἔρανος, τὸν ὁποῖον ἔρχομαι νὰ συνεισφέρω εἰς τὴν ἐκλεκτὴν ταύτην πανδοκσίαν τοῦ συλλόγου, εἶναι λιτὸς καὶ μέτριος συνιστάμενος εἰς θέμα ἀναφερόμενον εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ἐλληνικῆς ποιήσεως, θέμα ἀποκλειστικῶς φιλολογικοῦ χαρακτῆρος. Θὰ ὁμιλήσω διὰ τοὺς ὀλίγους ἐκείνους ποιητάς, οἱ ὅποιοι προέκυψαν εἰς τὸ φανερόν καὶ ἔγιναν εἰς ἡμᾶς γνωστοὶ τυχαίως, κατ' ἀγαθὴν τινα συγκυρίαν διαρρηχθέντος τοῦ πέπλου τῆς ἀνωνυμίας, ὁ ὁποῖος περιβάλλει κατὰ κανόνα τὴν δημώδη ποίησιν. Ἐπικαλοῦμαι δὲ τὴν ἡμετέραν συγκατάθεσιν διὰ τὴν ξηρότητα τοῦ φιλολογικοῦ τούτου θέματος· ἀλλὰ μοὶ παρέχει τὴν ἐλπίδα ὅτι θ' ἀξιωθῶ τῆς εὐμενοῦς προσοχῆς ἡμῶν μόνον τὸ ἐνδιαφέρον, ὅπερ ἐγείρει ἡ ἀπροσδόκητος ἐμφάνισις μὲ τὸν στέφανον τοῦ ποιητοῦ ἀνδρῶν γνωστοτάτων, οἵτινες εἰς ἄλλα πεδία, ἀλλότρια τῆς ποιήσεως, ἔδρεψαν ἀφθόνους δάφνας.

Προκειμένου δ' ὅμως περὶ δημοτικῶν ᾠσμάτων ἐνδέχεται ἴσως νὰ προβληθῇ τὸ ἐρώτημα, ἂν εἶναι προσήκον νὰ γίνῃ λόγος περὶ γνωστῶν ποιητῶν αὐτῶν, ἀφοῦ τὴν ποίησιν τῶν ᾠσμάτων τούτων ἡ κοινὴ συνείδησις ἀποδίδει εἰς ἓνα ἀπρόσωπον καὶ ἀνώνυμον ποιητὴν, τὸν ἐλληνικὸν λαόν, ἀφοῦ ἡ δημώδης ποίησις θεωρεῖται ὄχι μόνον κτήμα τοῦ λαοῦ, ἀλλὰ καὶ δημιουργημα αὐτοῦ· ἀφοῦ οὕτω μόνον, ἂν θεωρήσωμεν δηλ. δημιουργημα τοῦ

λαοῦ τὴν δημοτικὴν ποίησιν, καθίσταται εὐεξήγητον πῶς ἐν αὐτῇ συν-
 αισθανόμεθα παλλομένην τὴν καρδίαν, ἐκδηλευμένους τοὺς μυχίους
 πόθους, διατυπούμενον ἀκίδωλον τὸν χαρακτήρα τοῦ λαοῦ. Διότι τίς
 ἄλλος θὰ εἶχέ ποτε τὴν δύναμιν νὰ συγκεντρώσῃ τὰ συναισθήματα καὶ
 τὰ ἰδεώδη τοῦ ἔθνους σύμπαντος εἰς μίαν ἐστίαν, ἀκτινοβολοῦσαν πιστὸν
 ὁμοίωμα τῆς ψυχῆς αὐτοῦ; Ἐπιφαίνονται βεδαιῶς ἐνίοτε εἰς τὴν πλείονες δαι-
 μονίοι ἄνδρες οἵτινες αἰρόμενοι ὑπὲρ τὸ πάτριον ἔδαφος γίνονται ἐξαγγελοι
 καὶ ὑποφῆται ὑψηλοτέρων καὶ εὐγενεστέρων ἰδεωδῶν ἀπροσίτων εἰς τὸ πολὺ
 πλῆθος, διὰ τῶν δεσμῶν δέ, δι' ὧν ἐξακολουθοῦν νὰ συνδέωνται ἀρρήκτως
 πρὸς τὸ ἔθνος τῶν ἀποδαίνουσαν σὺν τῇ χρόνῳ τροφεῖς καὶ διδάσκαλοι αὐτοῦ
 καὶ ἀνασύρουν αὐτὸ μέχρι τοῦ ὕψους, ἐφ' οὗ ἴστανται. Καὶ οὕτω τὸ ἔθνος
 ἐγκολποῦται τὰ ἰδεώδη τοῦ δαιμονίου ἄνδρος καὶ λαμβάνει συνείδησιν αὐτῶν
 ὡς ἰδίων, τότε δ' ἐκεῖνος ἀνακηρύσσεται διερμηνεὺς τῶν ἐθνικῶν ἰδεωδῶν.
 Μακάρια τὰ ἔθνη, τὰ ὅποια ἠύμοίρησαν νὰ γεννήσουν τοιοῦτους μεγαλο-
 ψυεῖς ποιητάς! Οὕτως ὁ Ὅμηρος, διὰ νὰ περιορισθῶμεν εἰς ἓν μόνον, ἀλλ'
 ἐνδεικτικώτατον παράδειγμα, ὁ ποιητὴς ὁ ἐκπροσωπῶν ἐν ἀρχῇ τὴν
 διανόησιν μικρᾶς ἐπιλέκτου μερίδος τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, τῆς τάξεως
 τῶν ἀριστέρων, ἔγινε σὺν τῇ χρόνῳ, προσηγορεύμενος τοῦ πολιτισμοῦ, ὁ ποιη-
 τὴς ὁλοκλήρου τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους. Ἀλλ' οἱ μεγάλοι οὗτοι ποιηταί, ὅταν
 ἀντιπροσωπεύουν τὸ ἔργον τῶν, ἀπονευστάτων ἔχον ἐκφῆσιν πρὸς τὸν λαόν, εἴ-
 ναι σχεδὸν κεχωρισμένοι αὐτοῦ καὶ μάλιστα διακρίνονται εἰς τοὺς στίχους τῶν
 ἀμυδρότατοι ἀπηχῆσεις τῆς ἐθνικῆς ψυχῆς μόνον δ' ὅταν προϊόντες τοῦ
 χρόνου ὀγκωθῇ ἡ ἐπίδρασις τοῦ ποιητοῦ εἰς τὴν διανόησιν τοῦ λαοῦ, εἰς ὑπε-
 ρωτέραν περίοδον ἀναπτύξεως, ὁ λαὸς διαπλάσσεται οὕτως, ὥστε νὰ εἰσδέ-
 χεται καὶ διασπείρῃ τὴν ἀνταύγειαν τῆς αἴγλης τοῦ ποιητοῦ. Ἡ δημοτικὴ
 ποίησις τὸναντίον οὔτε προάγει οὔτε μεταβάλλει τὸν λαόν, δὲν ἐξυψώνει,
 δὲν ἐξωραΐζει αὐτόν, ἀλλ' οὐδὲν ἡττον προβάλλει εἰκόνα αὐτοῦ ἀπαράμιλ-
 λον κατοπτρίζουσα πιστὸν ἑνδαλμα τῆς ἐθνικῆς ψυχῆς. Διὰ τίνος θαυμασίας
 δυνάμεως γίνεται τοῦτο κατορθωτὸν καὶ εἰς τινὰ πρέπει ν' ἀποδώσωμεν τὴν
 συντέλειαν ἔργου τοσοῦτο μεγάλης ἐπιβολῆς; Δυνάμεθα ἄρά γε νὰ παρα-
 δεχθῶμεν, ὅτι ποιητὴς τῶν δημοτικῶν ᾠσμάτων εἶναι αὐτὸς ὁ λαός, ἐν
 συνεργασίᾳ κατὰ τρόπον ἀκατάληπτον φιλοτεχνήσας τὴν ποίησιν αὐτοῦ, ἢ
 ὀφείλομεν ν' ἀναγνωρίσωμεν ὅτι ἄνθρωποι κοῖνοι καὶ ἄσημοι, οὐδὲν ἔχοντες
 ἰδιάζον γνῶρισμα, τὸ ἐξαῖρον αὐτοὺς ὑπὲρ τοὺς πολλούς, ἀπειργάσθησαν ἰδίᾳ
 ἕκαστος ἐν τῇ ἑστῇ καὶ πλείονι τῶν δημοτικῶν ᾠσμάτων, χωρὶς ν' ἀποτυ-
 πώσουν εἰς αὐτὰ τὴν σφραγίδι τῆς ἰδίας αὐτῶν προσωπικότητος, χωρὶς νὰ
 διασπᾶσιν τὴν ἐνότητα καὶ ὁμοιομορφίαν τῆς δημοτικῆς ποιήσεως, ἀλλ' ἐν
 τούτοις μετ' ἱσῆς ἀριστοτεχνικῆς δεξιότητος διαγράψαντες εἰς τὰ ἔργα τῶν
 τοὺς χαρακτῆρας, ἐκφράσαντες τὰ πάθη καὶ προσδῶξαντες μορφὴν συγκε-
 κριμένην εἰς τὰ ὄνειρα τοῦ λαοῦ;

* *

Προτοῦ εἰσέλθωμεν εἰς τὸ κύριον θέμα ἡμῶν, κρίνομεν ἀναγκαῖον νὰ ἐξετάσωμεν ὅσον ἔνεστι διὰ βραχυτάτων τὸ ζήτημα τοῦτο, νὰ προσπαθήσωμεν δηλ. νὰ εὕρωμεν πόθεν ἀναβλύζουν οἱ κρουνοὶ τῆς δημώδους ποιήσεως καὶ νὰ διακρίνωμεν ποῦ προπάντων ἔγκειται ἡ ἀρετὴ αὐτῆς. Ταῦτα προαπαιτοῦνται διὰ νὰ διευκρινηθῇ ὁ τρόπος τῆς συμμετοχῆς τοῦ λαοῦ εἰς τὴν δημιουργίαν τῶν δημοτικῶν ᾠσμάτων, νὰ καθορισθοῦν οἱ λόγοι τῆς τελείας ἀπεργασίας αὐτῶν, νὰ δειχθῇ κατὰ πόσον εἶναι ὀρθὸν νὰ ὀμιλῶμεν περὶ γνωστῶν ποιητῶν ἐν τῇ δημοτικῇ ποιήσει καὶ νὰ ἐκτιμηθῇ τὸ μέγεθος καὶ ἡ ἀξία τῆς συμβολῆς αὐτῶν εἰς ταύτην.

Ἐκ τῶν προτέρων δ' ὅμως δυνάμεθα νὰ κηρύξωμεν ὡς δόγμα ἀνεπίδεκτον ἀμφισβητήσεως, ὅτι ὁ λαός, ὡς λαός, ὡς σύνολον, εἶναι ἀνίκανος νὰ συνθέσῃ ποίημα. Ἡ ὁμαδικὴ ποίησις εἶναι πρᾶγμα ἀδύνατον. Παρουσιάζουν μὲν αἱ λογοτεχνίαι πολλῶν ἔθνων παραδείγματα ἔργων προελθόντων ἐκ κοινῆς συνεργασίας, ἀλλ' εἶναι ταῦτα ἐξαιρέσεις ἐλέγχουσai παρέκκλισιν ἀπὸ κανόνων ἀπαρχδαίων τῆς ποιητικῆς δημιουργίας, γεννήματα ἀνάγκης τινὸς ἢ περιστάσεων ἀσχετῶν πρὸς τὰς ἀπαιτήσεις τῆς τέχνης, καὶ διὰ τοῦτο δὲν δικαιοῦνται νὰ προβάλλουν ἐξώσεις ἔργων τέχνης.

Πῶς δὲ γινώσκονται τὰ δημοτικὰ ᾠσματα. Εἰς τῶν πολλῶν, ἔχων τὸ χάρισμα τῆς στιχοποιικῆς δεξιότητος καὶ τὸ μουσικὸν αἰσθημα ἀνεπτυγμένον, ὑπείκων εἰς ἐσωτερικὴν ὥθησιν, ἐν στιγμῇ ἐξάρσεως, συνθέτει τὸ ᾠσμα ταυτοχρόνως ἐξευρίσκων τὸν ρυθμὸν καὶ τὸ μέλος ἢ προσαρμόζων εἰς γνωστά. Τὸ ᾠσμα τοῦτο εὐκόλως παραλαμβάνει ἄλλος τῆς αὐτῆς μορφώσεως καὶ ἐπαναλαμβάνει, ὅταν διατελῇ εἰς παρομοίαν ψυχικὴν διάθεσιν, διότι διαθλέπει ἐν αὐτῷ ἀποτύπωσιν τῶν σκέψεων καὶ τῶν συναισθημάτων τοῦ ἐπιφέρων ἐνίοτε εἰς αὐτὸ ἀσημάντους μεταβολάς, διὰ ν' ἀποκαταστήσῃ πληρεστέραν τὴν συμφωνίαν αὐτοῦ πρὸς τὰ ἴδια συναισθήματα. Οὕτω δ' ἀπὸ στόματος εἰς στόμα διαδιδόμενον καθίσταται κοινὸν κτήμα· ἕκαστος τραγουδιστῆς ἰδιοποιεῖται αὐτὸ τρόπον τινὰ ἀνεπιγνώστως, τὸ ἰδιοποιεῖται ἀπλούστατα καὶ φυσικώτατα, καθόσον φέρεται ἀδέσποτον, καί, ὅπερ σπουδαιότερον, καθ' ὅσον εὐρίσκει ἐν αὐτῷ τὰ πάντα γνώριμα, οὐδὲν δὲ ξένον ἢ ἀνώτερον τῶν ἰδίων νοημάτων καὶ συναισθημάτων, ἢ καὶ ἂν εὕρῃ τι τυχὸν ἀλλότριον ἢ ἀπρόσιτον εἰς αὐτὸν τὸ μεταβάλλει ἢ τὸ ἀποβάλλει. Εἶναι δὲ ἀδέσποτον τὸ τραγοῦδι, διότι ὁ πρῶτος δημιουργὸς αὐτοῦ δὲν κατείχετο ὑπὸ τοῦ πόθου νὰ καταστήσῃ γνωστὸν τὸ ὄνομά του, ἀλλ' ἀμοιρῶν φιλολογικῆς φιλοδοξίας τὸ ἐποίησε, διότι τοῦ τὸ ἐπέβαλεν ἀνάγκη τῆς καρδίας του. Καὶ ἡδύνατο ὡς ὁ Τραγουδιστῆς τοῦ Γκαίτε νὰ εἴπῃ : «Τραγουδῶ καθὼς κελαδεῖ τὸ πουλὶ ποῦ φωλιάζει 'ς τὰ κλαριά, τὸ τραγοῦδι ποῦ βγαίνει ἀπὸ τὸ στόμα μου εἶναι πλουσία ἀμοιβή μου». Ὁ δ' ἐπαναλαμβάνων τὸ ᾠσμα ἰδιοποιούμενος αὐτό, κυρίως εἰπεῖν, δὲν σφετε-

ρίζεται ξένον πλοῦτον, ἀλλὰ μᾶλλον κάμνει χρήσιν κοινοῦ κτήματος. Διότι ὁ ποιητὴς καὶ τὰ συστατικά τοῦ ᾄσματος καὶ τοὺς τρόπους τῆς ἐξωτερικῆς διαπλάσεως αὐτῶν παραλαμβάνει ἐκ τοῦ ἐθνικοῦ ταμείου τῶν παραστάσεων, τῶν γνώσεων, τῶν ἐμπειριῶν καὶ συναρμολογῶν σποράδην κεχυμένα ὕλικά, ἀφορισμῶν καὶ ἀναχωνεύων αὐτά, δημιουργεῖ προσθέτων ἀσήμενιά τινα μόρια εἰς τὸν ἐθνικὸν θησαυρὸν τῶν παραδεδομένων, ὅταν κατὰ τὸ μέτρον τῆς δυνάμεώς του διασκευάζῃ ἢ μεταπλάσῃ τὰ εἰλημμένα ἢ καὶ πλουτίζῃ αὐτά. Μεταβολὰς ἐπιφέρουν, ὡς εἴπομεν, καὶ οἱ ἐπαναλαμβάνοντες τὸ ᾄσμα, μέχρις ὅτου λάβῃ τοῦτο τὴν τελειωτικὴν διάπλασιν αὐτοῦ. ὅθεν εὐλόγως δύναται νὰ λεχθῇ, ὅτι ὁ λαὸς ἀπεργάζεται τὴν ὀριστικὴν μορφήν τῶν δημοτικῶν ᾄσμάτων. Ἄλλ' αἱ μεταβολαὶ αὗται ἔχουν χαρακτῆρα οὐσιωδῶς ἀρνητικόν, συνιστάμενον εἰς διορθώσεις, ἀφαιρέσεις ἢ ἐναρμογάς. Οὕτω δὲ ὁ λαὸς παρουσιάζεται ὅχι ὡς παραγωγὸς δυνάμεις, ἀλλ' ὡς φθαρτικὴ, πάντοτε εἰσδεχόμενος καὶ οὐδέποτε δίδων, διότι ἡ κυριωτάτη συμμετοχὴ αὐτοῦ εἰς τὴν δημώδη ποίησιν εἶναι ἡ ἀποκάθαρσις αὐτῆς ἀπὸ τῶν μὴ ὁμογενῶν στοιχείων. Ἡ παραγωγὴ εἶναι ὁ κληρὸς τῶν ὀλίγων, οἱ ὅποιοι ὡς δημιουργοὶ χωρίζονται ἀπὸ τὸν μὴ παραγωγὸν λαόν, καὶ οὐκ ἔνδειν πρέπει νὰ συγχέωνται πρὸς αὐτόν, ἀν καὶ ἐξέρχονται ἐκ τῶν σπλάγγνων του.

Πολλῶν μείζων εἶναι ἡ συμμετοχὴ τοῦ λαοῦ εἰς τὴν ποίησιν, διατηρουσά τὸν ἀρνητικὸν χαρακτῆρα αὐτῆς πάντοτε, ἀντὶ τῆς περὶ πτώσεως. Πρῶτον μὲν, ὅταν παραλαμβάνῃ ἔργα τῆς τεχνικῆς ποίησεως, ἐξελκόμενα τῆς καλλιχῆς τῶν συνήθων αὐτῶν παραστάσεων, ἀναίμακτα ἀντίθετα κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον τῆς ἀντιλήψεώς του. Ὁ λόγος, δι' ὃν οὐκ ἐπιδέχεται τοιαῦτα ᾄσματα, εἶναι τὸ μέλος αὐτῶν. Ἐλκυόμενος ὑπὸ τῆς μουσικῆς προσπαθεῖ νὰ καταστήσῃ εὐληπτα καὶ τὰ διὰ τῶν στίχων ἐκφραζόμενα νοήματα, πού μὲν παραλείπων τὰ παντελῶς ἀκατάληπτα, πού δὲ ἀπλοποιῶν, καὶ ὅχι σπανίως παρανοῶν καὶ διαφθείρων· οὕτως ὥστε συμβαίνει ἐνίοτε μόνον ὀρθιον ν' ἀπομένῃ τὸ μέλος, οἱ δὲ στίχοι νὰ ἐπέχουν θέσιν ἐπουσιώδους ἐπικουρήματος τῆς μουσικῆς μεταβαλλόμενοι εἰς ἀδιανόητα τερετίσματα. Δευτέρα δὲ περίπτωσις, ἀντίθετος ὅλως, παρουσιάζεται, ὅταν τὸ ᾄσμα εἶναι ἔργον ἀνθρώπου τοῦ λαοῦ, ὑπερουντος εἰς τὴν στιχουργικὴν δεξιότητα καὶ εἰς σφήνειαν ἐκδηλώσεως τῶν συναισθημάτων. Διαδίδεται μὲν τὸ ᾄσμα, ὅταν δὲν στερῇται ἐνδιαφέροντος, ἀλλὰ πάντες οἱ ἐπαναλαμβάνοντες φιλοτιμούνται νὰ συντελέσουν εἰς τὴν ἐπεξεργασίαν του διορθώνοντες καὶ περικοσμοῦντες αὐτό. Ἄν δὲ καὶ μεθ' ὅλας τὰς συντελεσθείσας μεταβολὰς ἐναπολειφθοῦν πλημμέλειαί, ἔχουν συνείδησιν τῆς ἀτελείας τοῦ ᾄσματος οἱ τραγουδοῦντες καὶ ὁμολογοῦν ὅτι δὲν ἔλαβε τὴν τελειωτικὴν διάπλασιν αὐτοῦ. Ὁ φίλος καθηγητὴς κ. Ἀδαμαντίου ἀκούσας ποτὲ ἐν Τήνῃ τοιοῦτο ᾄξεστον καὶ ἀκατάσκευον ᾄσμα ἔλαβε περίεργον ἐξήγησιν τῆς ἀπορίας του: «Ἀκόμα δὲν τὸ ταίριασαν οἱ κοπέλλαις τὸ τραγοῦδι· θὰ τὸ ταιριά-

σουν τὸν ἄλλο χρόνο»· ὅτι δηλ. μόλις τὸ ἐπόμενον ἔτος θὰ λάβῃ τὸ τραγοῦδι τὴν ὀριστικὴν του διατύπωσιν.

Πλὴν τῶν ᾠσμάτων, ὅσα ὁ λαὸς ἐνστερνίζεται καὶ θεωρεῖ κτῆμά του, εἰς τὴν δημώδη ποίησιν καταλέγονται καὶ ᾄσματα εἰς στενωτάτην περιοχὴν κυκλοφορούμενα, διερμηνεύοντα δὲ τὰς ἰδέας καὶ τὰ φρονήματα ἢ πληροῦντα ἀνάγκας μικρᾶς ομάδος, ἐλαχίστου μορίου τοῦ ὅλου ἔθνους. Τὸ λοιπὸν ἔθνος ἐνδέχεται νὰ εἶναι ξένον ἢ ἀδιάφορον πρὸς τὰς ἀνάγκας, ὧν τὴν πλήρωσιν ζητοῦν, νὰ μὴ συµμερίζεται τὰς ἰδέας, τὰς ὁποίας ἐκφράζουσιν, ἀλλ' ὅμως ὡς οἰκεῖα πρὸς τὴν διανόησιν τοῦ λαοῦ καὶ συντεθειμένα κατὰ τοὺς ὅρους τῆς δημώδους ποιήσεως δὲν ἐπιτρέπεται νὰ χωρισθοῦν τῶν κατ' ἐξοχὴν δημοτικῶν ᾠσμάτων. Τοιαῦτα λ.χ. εἶναι τὰ ἐργατικὰ ᾄσματα, τὰ διὰ τοῦ ρυθμοῦ ἐπιδοθῆντα εἰς ταχυτέραν συντέλειαν τῆς ἐργασίας εἰς τινὰ ἐπιτηδεύματα καὶ κανονίζοντα τὴν τάξιν αὐτῆς· τὰ ἐπιχώρια, τοπικοῦ ἐνδιρφέροντος ᾄσματα, εἰς τὰ ὁποῖα δυνάμεθα νὰ τάξωμεν καὶ τὰ στασιωτικὰ ἢ φατριαστικά, ᾄσματα συνήθως ἐφήμερα καὶ θνησιγενῆ, ἀλλὰ μὴ ἀμοιροῦντα ἀξίας, ὅταν συμπέσῃ ὁ ποιητὴς αὐτῶν, ἄνθρωπος τοῦ λαοῦ, νὰ ἐκφράσῃ σθεναρῶς τὰ συναισθήματα τῆς λαϊκῆς ομάδος, εἰς τὴν ὁποίαν ἀνήκει. Ἔπεσε κάποτε εἰς χειρὰς μου ἓν δυσεύρετον φυλλάδιον, ἐκδοθὲν ἄνωνόμως ἐν Ἀθήναις τῷ 1879 καὶ ἐπιγραφόμενον: «Τὰ παράπονα τοῦ Γέρω Θόδωρου τοῦ κρητικοῦ». Ποιητὴς τοῦ ἀπ' στίχων 400 περίπου ᾄσματος ἔμαθον ὅτι εἶναι ὁ Γεώργιος Μανουσogiαννάκης Σφακιανός. Πᾶσα στενοῦ τοπικισμοῦ διαπνέει αὐτό, ἀχαλίνωτος δὲ ἐκρηγνύεται ἡ ἀγακότης τοῦ ποιητοῦ κατὰ τῆς παραγνωρίσεως τῶν δικαιωμάτων τῶν Σφακιανῶν ὑπὸ τῶν ἄλλων Ἑλλήνων καὶ ὑπ' αὐτῶν ἀκόμη τῶν Κρητῶν· εἴτε δίκαιον εἴτε παράλογον τὸ παράπονον καταπνίγει τὴν φωνὴν τῆς φιλοπατρίας καὶ τῆς συνέσεως. Δὲν ἤξεύρω, ἂν ἐψυχλὸν ποτε πρὸς τὴν λύραν των τὸ ᾄσμα τοῦτο Κρήτες τῶν Σφακιῶν ἢ ἂν ἦτο πρὸς ἀνάγνωσιν μόνον προωρισμένον. Ἀλλὰ μὲ τόσον πάθος καὶ δύναμιν ἐκφράζει τὰ φρονήματά του ὁ ἄσημος ἐκεῖνος ποιητὴς, τόσην ζωὴν ἔχει ἢ τραχεῖα γλῶσσά του, ὡς ἀντίλαλος τῶν πατρίων ὁρέων, τόσον βαθέως ἀποτυπωμένος εἶναι ὁ χαρακτήρ τῆς λαϊκῆς μουσικῆς εἰς αὐτό, οὐδὲν ἔχον τὸ δυσαρμοστοῦν πρὸς τὴν δημώδη ποίησιν, πλὴν ἴσως τοῦ μήκους του, ὥστε οὐδεὶς ἢ εὐρεθῇ, ὅστις νὰ μὴ τὸ ἀναγνώσῃ ὡς γνήσιον δημοτικὸν ᾄσμα.

Διότι τὸ κυριώτατον γνῶρισμα τοῦ δημοτικοῦ ᾄσματος εἶναι ἡ συμφωνία αὐτοῦ πρὸς τὴν διανόησιν τῶν πολλῶν· οὐδὲν πρέπει νὰ περιέχῃ τὸ ὑπερ-εξέχον τοῦ κοινοῦ ἐπιπέδου τῆς μορφώσεως οὐδὲ τὸ μαρτυροῦν τὴν παρέμβασιν τῆς προσωπικότητος τοῦ ποιητοῦ, προσωπικότητος χωριστῆς καὶ ἀνωτέρας. Ὁ ποιητὴς τοῦ δημοτικοῦ ᾄσματος πρέπει νὰ εἶναι εἰς τῶν πολλῶν δυσδιακρίτως συγχεόμενος εἰς τὸ ἀνώνυμον πλῆθος. Ἀλλὰ τούτου δεδομένου, πῶς ἐξηγεῖται τὸ κάλλος καὶ ἡ δύναμις τῆς δημοτικῆς ποιήσεως; Πῶς τὰ ἔργα

ἀπαιδεύτων καὶ ἄμορφῶτων ἀνομολογοῦνται πολλάκις ὑπέρτερα τῶν δημιουργημάτων καλλιτεχνῶν τοῦ λόγου, οἵτινες τὸ ποιητικὸν χάρισμα αὐτῶν ἐκαλλιέργησαν καὶ ἐνίσχυσαν διὰ τῆς παιδείας καὶ τῆς μορφώσεως; Ποῖον τὸ μυστήριον τῆς τοιαύτης ὑπεροχῆς ;

Ἡ ὑπεροχὴ τῆς δημώδους ποιήσεως ὀφείλεται εἰς τὴν ἐκφαινομένην ἐν αὐτῇ ἀπλότητα καὶ ἀλήθειαν. Ἐχει τὸ ἀνεπιτήδευτον καὶ τὴν εἰλικρίνειαν, τὴν ἀρετὴν, ἡ ὁποία ἐν ἄλλῃ περιοχῇ τῆς τέχνης, ἐν τῇ ἀρχαϊκῇ ἑλληνικῇ τέχνῃ ἢ ἐν τῇ προραφαηλικῇ, καταθέλγει τοὺς λεπτοὺς τεχνοκρίτας. Ἐκ τῶν ἀμέσων καὶ διουγεστάτων πηγῶν τῆς γλώσσης ἡ δημώδης ποίησις ἀντλεῖ φραστικὴν δύναμιν καὶ ἐνάργειαν, ἐγγύτερον δὲ προσκειμένη εἰς τὴν φύσιν δέχεται ἀκραιφνεστέραν τὴν τοιαύτην ἐντύπωσιν. Οὐδὲν ἐν αὐτῇ τὸ ψευδὲς ἢ τὸ περίτεχνον. Ἡ μὲν παρατήρησις τῶν πραγμάτων τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου εἶναι ἀπλή, ἀλλ' ἀκριβής, ἡ δ' ἐκφρασις τῶν παθῶν ἀπερικόσμητος, ἀλλὰ βαθεῖα καὶ ἀληθινή.

Ὅταν μεγάλα γεγονότα, ὅταν δεινὰ συμφορὰ ἢ ἀπροσδόκητοι εὐτυχίαι γεννοῦν εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ ἀνθρώπου πάθη σφοδρά, ὅταν ἐξαιρετικὴ τις περίστασις ἐπιφέρει ὑπερεκχείλισιν προσωπικῶν συναισθημάτων, ἡ εἰλικρινὴς καὶ ἀπέριτος ἐκδήλωσις αὐτῶν συμβαίνει ἰσχυρῶς. Ἡ δύναμις τῶν πραγμάτων ἀναπληρῶναι τὴν ἐλλείπουσαν τέχνην ἢ δὲ προσπάθεια ἐντονωτέρας ἐκδήλωσιν αὐτῶν διὰ τῶν ἀτελῶν μέσων, τὰ ὅποια ἡμπορεῖ νὰ διαθέσῃ πρωτογενῆς καὶ ἄμορφος τέχνη, ἀποτυγχάνει τοῦ σκοποῦ, ἐνίοτε μάλιστα συμβαίνει νὰ φέρῃ ἀντίθετον ἀποτέλεσμα. Ἀπὸ τὸν Θρήνον τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τὸν ἀποδιδόμενον εἰς τὸν ἱεμανρυὴλ Γεωργιλᾶν, τὸν ὅποιον πάντως συνέθεσε σύγχρονος τῆς ἀλώσεως λόγιος στιχουργός, ἀπὸ ὅλους τοὺς ἄλλους θρήνους τῶν συγχρόνων, τοὺς ὁποίους ἀνεῦρον εἰς κώδικας βιβλιοθηκῶν καὶ ἔφερον εἰς φῶς ὁ Σπ. Λάμπρος, ὁ Κρουμδάχερ ὁ Ρουσσος καὶ ἄλλοι, πολλῶ ἀνώτερον καὶ ἐκφραστικώτερον εἶναι τὸ δημοτικὸν ᾠσμα, τὸ ἀρχόμενον μὲ τὴν ὀδυνηρὰν κραυγὴν τῆς ἀπογνώσεως

Πῆραν τὴν Πόλην, πῆραν τὴν, πῆραν τὴ Σαλονίκη,
πῆραν καὶ τὴν Ἀγιά Σοφιά, τὸ μέγα μοναστήρι!

καὶ τελειῶνον μὲ τὴν ἐξαγγελίαν τῆς θαίρας ὑποσχέσεως περὶ πληρώσεως τῶν ἐλπίδων τοῦ δυσμοίρου ἔθνους :

Πάλαι μὲ χρόνους μὲ καιροὺς πάλαι δικὰ σας εἶναι!

Τοιαῦτα δημιουργήματα ἔχουν ἐν ἑαυτοῖς τὴν δύναμιν νὰ ἐπιζήσουν τοῦ ποιητοῦ αὐτῶν, καὶ ἐπὶ γενεάς, ἀπὸ στόματος εἰς στόμα μεταδιδόμενα, νὰ συγκλονοῦν τὰς ψυχάς.

Ὅμοιαις συγκινήσεις μόνον μεγάλοι ποιηταὶ δύνανται νὰ προκαλέσουν· δυσκόλως δὲ ἡ τέχνη καὶ δοκιμωτάτων ποιητῶν παρέχει ἀποτελέσματα ὁ-

ποῖα δι' ἀπλῶν μέσων ἐπιτυγχάνει ἀνεπιγνώστως ὁ λαϊκὸς ποιητής. Ὅταν δὲ ποιηταὶ ἔχοντες συνείδησιν τῆς τοιαύτης δυνάμεως τῆς δημοτικῆς ποιήσεως προσφεύγουν εἰς τὰ μέσα αὐτῆς καὶ γράφουν ποιήματα ἔχοντα τὴν ἐπιφασιν τῶν δημωδῶν καὶ πάλιν τότε ἐξασθενίζει τὴν ἐντύπωσιν ἡ ἀτελὴς συγκαλυπτομένη ἐπιτήδευσις. Καθὼς εἰς τὰ ἔργα τῆς ἀρχαῖστικῆς τέχνης, τὰ ἐπιμελῶς ἀπομιμούμενα ἀρχαῖκά, τὴν μίμησιν φανερῶνουν τεκμήρια περισσοτεχνίας, τὰ ὅποια δὲν ἠδυνήθη ν' ἀποφύγῃ ὁ νεώτερος τεχνίτης, οὕτω καὶ εἰς δημοτικοφανῆ ἄσματα ἐξελέγχει τὴν ματαίαν προσπάθειαν τοῦ λόγιου ποιητοῦ ἡ παρατηρουμένη διαφορὰ εἰς τὰ νοήματα, εἰς τὴν ἀντίληψιν τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου, εἰς αὐτὴν τὴν γλῶσσαν ἐνίοτε. Σῆς φέρω ἓν παράδειγμα. Εἶναι γνωστότατον τὸ κάλλιστον ἄσμα «ὁ ἀποχαιρετισμὸς τοῦ κλέφτη», τοῦ ὁποῖου ἡ ἀρχή :

Μάννα, σοῦ λέω δὲν μπορῶ τοὺς Τούρκους νὰ δουλεύω.

Τὸ ἄσμα τοῦτο ἐδημοσιεύθη κατὰ πρῶτον εἰς τὴν συλλογὴν τῶν δημοτικῶν ἄσμάτων τοῦ Ζαμπελίου τῷ 1851, ὕστερον εἰς τὰ *Τραγούδια Ρωμαλικά*, τὴν μεγάλην συλλογὴν τοῦ Passow, καὶ ἐπειτα ἀναδημοσιεύθη πολλάκις, δὲν λείπει δὲ ἀπὸ κανέν σχεδὸν ἐκδοθέν βιβλίον τῶν σχολείων, περιλαμβανόμενον μετὰ τῶν ὀλίγων δημοτικῶν, τὰ ὅποια περιέχουν ταῦτα πρὸς παιδαγωγικοὺς σκοποὺς. Ἄλλ' ἐπιμελεσιτέρᾳ ἐξετάσει αὐτοῦ καταδεικνύει ὅτι δὲν εἶναι γνήσιον δημοτικόν. Ὁ ἀναγνώστης προσκρούει πρῶτα πρῶτα εἰς τὴν λέξιν *δουλεύω* ὁ λαὸς δὲν μεταχειρίζεται αὐτὴν εἰς τὴν σημασίαν, τὴν ὁποῖαν ἀπαιτεῖ ἡ ἔννοια τοῦ ἄσματος ὁ λαός, ὅταν λέγῃ *δουλεύω*, ἐννοεῖ ἐργάζομαι ἢ ὑπηρετῶ ἐπὶ μισθῷ, δούλος εἶναι ὁ ὑπηρέτης καὶ δουλειὰ ἢ ἐργασία, τὴν δὲ ἀρχαίαν σημασίαν τοῦ δούλου ἔχει μόνον ἡ νεωτέρα λέξις *σκλάβος* καὶ τῆς δουλείας ἢ *σκλαβιά*. Ἡ ἀκυρολογία, ἐπισκοτιζουσα τὴν ἔννοιαν, ἐλαττώνει τὴν ἐντύπωσιν τοῦ στίχου. Ἐπειτα ὀλίγον κατωτέρω προσκρούει ὁ ἀναγνώστης εἰς τοὺς στίχους:

Καὶ φύτεψε τριανταφυλλιά καὶ μαῦρο καρυοφύλλι,
καὶ πότιζέ τα ζάχαρη, καὶ πότιζέ τα μέσκο.

Τὸ καρυοφύλλι δὲν εἶναι μαῦρον, ἀλλὰ πράσινον· μαῦρα ἢμπορεῖ νὰ ὀνομασθοῦν τὰ πεξηραμμένα ἄνθη τοῦ εἰς τὸ Μαλαῖκόν πολύνησον φυομένου δένδρου καρυοφύλλου, τὰ κοινῶς λεγόμενα *γαρούφαλα*, τὰ ὅποια ἐσύγχυσεν ἴσως ὁ ποιητής πρὸς τὸ καρυοφύλλον ἐπίσης ὀνομαζόμενον ποῦδες φυτὸν τῆς πατρίδος μας. τὸ κοινῶς *καρυοφύλλι* δὲν κεῖται δὲ τὸ *μαῦρον* μεταφορικῶς ἀντὶ τοῦ δυστυχῆς, τελαίπωρος, διότι τοιαύτη ἔννοια δὲν ἔχει λόγον ἐνταῦθα. Καὶ εἰς τὸν ἐπόμενον στίχον ἀληθῆς λαϊκὸς ποιητής, ἔσον καὶ ἂν ἤθελε νὰ τονίσῃ τὸ τρυφερὸν καὶ φιλόστοργον τῆς ἐπιμελείας τῶν ἀνθέων, δὲν θὰ ἐφαντάζετο νὰ τὰ ποτίζῃ μὲ στερεὰν ὕλην, μὲ ζάχαρην.

παραπλησίαν εἰκόνα μετεχειρίσθη ἡ δημώδης ποίησις εἰς ἓν περιπαθέστατον μοιρολόγι, ἀλλ' ἐκεῖ ἡ ζάχαρη προσφέρεται ὡς τροφή εἰς πουλιά·

Πουλᾶκι νείχα 'ς τὸ κλουβί, καὶ τὸ εἶχα μερωμένο,
καὶ τᾶγιζά το ζάχαρη καὶ πότιζά το μόσκο.

Καὶ εἰς ἓνα τῶν τελευταίων στίχων γίνεται χρῆσις τολμηροτάτης μεταφοράς·

Τὸ καρυοφύλλι στέναξε, τριανταφυλλιά θακρῶζει.

Ὁ λαὸς θ' ἀπέφευγε τοιαύτην εἰκόνα, διότι εἶναι εὐχολον νὰ συνδεθῇ ὁ στεναγμὸς πρὸς τὴν παράττασιν τοῦ ὅπλου καρυοφυλλιοῦ, τῆς ἄλλης δηλ. σημασίας, τὴν ὁποίαν προσέλαβεν ἐκ παρετυμολογίας ἢ λέξις καρυοφύλλι. Καὶ ἡ ὥραία, ἀλλ' ὑπὸ ἐντόνου μυτικοπαθείας διαπνεομένη, κατακλείς τοῦ ποιήματος, ἢ στηριζομένη ἐπὶ τῆς δοξασίας περὶ συνδέσμου τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς πρὸς τὴν ζωὴν φυτῶν, εἶναι ξένη πρὸς τὴν δημώδη ποίησιν· θὰ ἠδύνατο μὲν ἴσως καὶ λαϊκὸς τις ποιητὴς νὰ ἐμβάλλῃ εἰς ἔργον τοῦ τοιαύτας ιδέας, διότι ἡ δοξασία δὲν εἶναι ἄγνωστος εἰς τὰς δημώδεις παραδόσεις καὶ τὰ παραμύθια, ἀλλὰ θὰ τὸ ἔκαμνε κατὰ τρόπον ἀπλούστερον, χωρὶς νὰ προσθέσῃ τὰ στολίσματα τῆς εἰκόνας τῆς κτηνωδίας.

Καὶ ἂν δὲν ἐγνωρίζομεν ἄλλοθεν τὸν ποιητὴν, ἡ ἐξέτασις τοῦ ποιήματος θὰ ἤρκει νὰ πείσῃ πάντα ὅτι δὲν εἶναι δημοτικόν. Ἀλλὰ ὁ ποιητὴς ἔτυχε νὰ μᾶς γίνῃ γνωστός· εἶναι ὁ Παῦλος Λάμπρος, ὁ ἐπιφανὴς συγγραφεὺς νομισματολογικῶν καὶ ιστορικῶν μελετῶν, πατὴρ δὲ τοῦ ἡμετέρου συναδέλφου κ. Σπ. Λάμπρου. Εἰς χρόνους, καθ' οὓς αἱ λαογραφικαὶ ἐρευναι εὐδεμίας ἠξιοῦντο προσοχῆς, ὁ Παῦλος Λάμπρος μὲ τὴν διακρίνουσαν αὐτὸν ὀξεῖαν ἀντίληψιν, διεύνησε τὴν σπουδαιότητα αὐτῶν καὶ μετὰ ζήλου ἡσχολεῖτο εἰς περισυλλογὴν μνημείων τῆς δημώδους φιλολογίας. Μία πλουσία συλλογὴ δημοτικῶν ᾠσμάτων, τὴν ὁποίαν εἶχε καταρτίσῃ πρὸ τοῦ 1850, ἐχρησίμευσεν ὡς βάσις τῶν « Ἀσμάτων δημοτικῶν τῆς Ἑλλάδος » τοῦ Σπ. Ζαμπελίου. Εἰς τὰ τετράδια τῆς συλλογῆς ἐκείνης εἶχε καταγράψῃ καὶ ἰδικὰ του ᾠσματα, ὁ δὲ Ζαμπέλιος, ἄγνωστον διὰ τίνα λόγον, περιέλαβεν εἰς τὸν ἐκδοθέντα τόμον τῶν δημοτικῶν ᾠσμάτων τὸν « Ἀποχαιρετισμὸς τοῦ κλέφτη » χωρὶς νὰ μνημονεύσῃ τὸ ὄνομα τοῦ ποιητοῦ, ὡς περιέλαβεν ἐπίσης καὶ ἐξέδωκεν ἄνωνύμως ὡς δημοτικὰ καὶ τοῦ Σολωμοῦ πολλὰ ποιήματα παραπληνῆσας οὕτω τὸν Passow καὶ ἄλλους μετὰ τοῦτον ἐκδότας δημοτικῶν ᾠσμάτων.

Παρὰ πάσας τὰς ἀρετὰς τοῦ ποιήματος τοῦ Λάμπρου ἀνώτερον αὐτοῦ κατὰ τὴν κρίσιν μου εἶναι γνήσιόν τι δημοτικὸν ᾠσμα, τὸ αὐτὸ ἔχον θέμα, τὴν ἔκφρασιν δηλ. τῶν συναισθημάτων, τὰ ὅποια παρώρμων ἐπὶ τουρκοκρατίας τοὺς γενναίους ἄνδρας νὰ προτιμοῦν τὸν ἐλεύθερον βίον τοῦ κλέφτη εἰς τὰ βουνά. Ἐπιτρέφατέ μοι νὰ σᾶς τὸ ἀναγνώσω, διότι τὸ θεωρῶ καταλλη-

λότατον νὰ δείξη τὴν διαφορὰν τῆς τεχνικῆς ποιήσεως ἀπὸ τῆς δημοτικῆς, ἂν ἐξετασθῇ ἐν συγκρίσει πρὸς τὸ ποίημα τοῦ Λάμπρου καὶ τὸ ὑποδεέστερον τούτου παραπλησίως ὑποθέσεως τοῦ Ραγκαβῆ «Μαύρ' εἶν' ἡ νύκτα ἔς τὰ βουνά». Τὸ δημοτικὸν τραγοῦδι ἀναφέρεται εἰς τινὰ κλέφτην, Θεσσαλὸν ἴσως, τῶν ἀρχῶν τοῦ παρελθόντος αἰῶνος.

Τοῦ Βασίλη.

- Βασίλη, κάτσε φρόνιμα, νὰ γένῃς νοικοκύρης,
γιὰ ν' ἀποχτήσῃς πρόβατα, ζευγάρια κι' ἀγελάδες,
χωριά κι' ἀμπελοχώραφα, κοπέλλια νὰ δουλεύουν.
— Μάννα μου, ἐγὼ δὲν κάθομαι νὰ γίνω νοικοκύρης,
νὰ κάμω ἀμπελοχώραφα, κοπέλλια νὰ δουλεύουν
καὶ νὰ εἶμαι σκλάβος τῶν Τούρκων, κοπέλλι στοὺς γερόντους.
Φέρε μου τάλαντιό σπαθί καὶ τὸ βαρὺ τουφέκι,
νὰ πεταχτῶ σὰν τὸ πουλί ψηλὰ ἔς τὰ κορφεδούνια,
νὰ πάρω δίπλα τὰ βουνά, νὰ περπατήσω λόγκους,
νὰ βρῶ λημέρια τῶν κλεφτῶν, γιατάκια καπατάνων.
καὶ νὰ σουρίξω κλέφτικα, νὰ σμιῶ τὸς συντρόφους,
ποῦ πολεμοῦν μὲ τὴν Τουρκία καὶ μὲ τὴν Ἀρδανίτικιν.
Πουρνὸ φιλεῖ τὴ μάννα του, πορνὸ τρεφομένηται.
«Γαῖά σκε, βουνά μὲ τοὺς γκρεμούς, ἀπὸ τὰς πύλιναις !
— Καλὸ ἔς το τῆξιό τὸ παιδί, καὶ τὸν πατέρα.»

Μεταξὺ τῶν δημοτικῶν ᾠμάτων, ὅλον τὸ ἀναγνωρῆν (καὶ τῶν κατὰ μὴν-
μήσιν αὐτῶν ποιηθέντων δημοτικῶν ᾠμάτων, ὡς τὸ τοῦ Λάμπρου, μεσολαβεῖ ἡ
κατηγορία τῶν ᾠμάτων, ὅσα ἐποητήσαν μὲν ὑπὸ κοινῶν ἀνθρώπων καὶ διὰ
νὰ τραγουδοῦνται ἀπὸ τὸν λαόν καὶ ἐτραγουδοῦντο πολλὰ εὐδοκιμήσκοντα
ἐπὶ βραχὺν χρόνον, ἀλλὰ καὶ διὰ τινὰ συμφύη εἰς αὐτὰ ἐλαττώματα δὲν
προσέλαβον τὴν σφρηγίδα τοῦ ἀκραιφνῆς λαϊκοῦ καὶ κοινοῦ ἔργου. Ὁ
γνωστότερος τῶν ποιητῶν τῆς κατηγορίας ταύτης εἶναι ὁ Διμιτσανίτης
Τσοπανάκος, τὸν ὁποῖόν τινες ἐφθασαν μέχρι τῆς ὑπερβολῆς νὰ τὸν ἀποκα-
λέσουν Τυρταῖον τοῦ ἀγῶνος· ἂν ὑπῆρχέ τι τὸ δυνάμενον νὰ δικαιολογήσῃ
τοιαύτην ἐξομοίωσιν, τοῦτο θὰ ἦτο ὁ ἐνθουσιασμός, τὸν ὁποῖον μετέδιδεν ὁ
Τσοπανάκος εἰς τοὺς ἀγωνιζομένους κατὰ τῶν Τούρκων Ἕλληνας, ἴσως δὲ
καὶ ἡ οἰκτρὰ δυσμορφία αὐτοῦ, ἀνακαλοῦσα εἰς τὸν νοῦν τὴν θρυλουμένην
χωλότητα τοῦ Λάκωνος ποιητοῦ. Ὁ Τσοπανάκος ἦτο ναννοφυῆς τὸ ἀνά-
στημα, κυφὸς καὶ φαλακρός· ἀλλ' ἐξ ἄλλου ἦτο «λιγὺς ἀοιδός», τραγουδι-
στῆς καλὸφῶνος καὶ εἶχεν εὐχέρειαν στιχουργικὴν, τὴν ὁποίαν ἤσκει σατι-
ρίζων δι' αὐτοσχεδίων ποιημάτων ὃ τι παρετήρει τὸ γελοῖον καὶ ἔκτροπον
εἰς τὴν μικρὰν κοινωνίαν τῆς πατρίδος του Διμιτσάνης, ἀπὸ τὴν ὁποίαν οὐδέ-
ποτε εἶχεν ἀπομακρυνθῇ μέχρι τῆς ἐπαναστάσεως. Διὰ τὸ δηκτικὸν πνεῦμά
του ἐπεκλήθη Τσοπανάκος, ἀπὸ τοῦ ὀνόματος τοῦ πτηνοῦ τσοπανάκου, τοῦ
ὁποίου τὸ συριστικὸν κελάδημα ὁ λαὸς ἐκλαμβάνει ὡς σκωπτικόν. Τὸ οἰκο-
γενειακὸν ὄνομά του ἦτο Παναγιώτης Κάλας. Ὅτε ἐξερράγη ἡ ἐπανάστα-

σις, ἦτο ἀνὴρ ὑπερτριακονταύτης (γεννηθεὶς τῷ 1789), προσεκολλήθη δὲ εἰς τὸν Νικηταρᾶν καὶ ἠκολούθει αὐτὸν εἰς τὸν πόλεμον. Ἀνεστρέφετο πρὸς τοὺς ἀγωνιζομένους, τοὺς ὁποίους ἐνθουσίαζε διὰ τῶν στιχουργημάτων του περὶ τῶν πολεμικῶν συμβάντων· δσάκις ἤρχετο ὁ Τσοπανάκος, οἱ στρατιῶται τὸν περιστοιχίζον ἀνυπόμονοι ν' ἀκούσουν κανένα καινούριον τραγουδί του. Δὲν ἔλειπον δ' ὅμως καὶ τὰ πειράγματα, τὰ σκώμματα, τὰ ὁποῖα ἐπροκάλει ἡ κωμικὴ ἐμφάνισις του. Ἄλλ' ἐκεῖνος, θρασύς καὶ ἀθυρόστομος, δὲν ὁμοίαζε πρὸς τὸν ὁμηρικὸν Θεραΐτην, τὸν ὁποῖον μὲ ἐν κτύπημα τῆς ράβδου του ἀπεστόμωσεν ὁ Ὀδυσσεύς. τοῦναντίον ἐπετίθετο μὲ τὴν χονδρὴν μαγχοῦράν του κατὰ τοῦ αὐθάδους ὕδριστοῦ καὶ συνέβη πολλάκις καπεταναῖοι νὰ τρέπωνται γελῶντες εἰς φυγὴν πρὸ τοῦ Τσοπανάκου, μετὰ κόπου κινουμένου καὶ διώκοντος αὐτούς. Διότι ἔνεκα τῆς σωματικῆς του κατασκευῆς ἦτο βραδυκίνητος καὶ δυσκόλως ἠδύνατο πεζοπορῶν νὰ παρακολουθῇ εἰς τὰς ἐκστρατείας τὸν καπετὰν Νικηταρᾶ. ποῦ εἶχε στὰ πόδια του φτερά, ὡς λέγει εἰς ἓν ποίημά του. Ὁ στρατηγὸς εὐσπλαγχνισθεὶς αὐτὸν τοῦ ἐδώρησεν ἓκ τουρκικῶν λαφύρων ἓνα ἵππον· ἀλλ' ὁ πτωχὸς Τσοπανάκος, περιελθὼν εἰς ἀπορίαν διὰ τὴν συντήρησιν τοῦ ζώου, ὑπέδειξεν εἰς τὸν δωρητὴν δι' ἐμμέτρου ἐπιστολῆς, ὅτι τὸ ζῷον ἦτο κολοβὸν καὶ ἐχρειάζετο νὰ συμπληρωθῇ διὰ νὰ καταστῇ χρήσιμον.

Τὸ ζῷόν σου, Νικηταρᾶ,
εἰν ἄλογο χωρὶς ὄπισθον.
ἢ μοῦ στέλλεις καὶ κολοβόν
ἢ σοῦ στέλλω τὸ τομάρι.

Οἱ στίχοι οὗτοι εἶναι ἐκ τῶν καλυτέρων τοῦ Τσοπανάκου καὶ ἔγιναν παροιμιώδεις· πάντως δ' εἶναι, ὡς παρατήρησα κάπου, πολὺ ἀνώτεροι ὁμοίως ἐπιστολῆς τοῦ βυζαντινοῦ ὁμοτέχνου του Μανουὴλ Φιλῆ. ὅστις ἐπαιτῶν ἐπισῆς κριθὴν διὰ τὸν ἵππον του ἐχρειάσθη νὰ γράψῃ πρὸς τοῦτο εἴκοσιν ἄνους οἷους ἰάμβους. Ἀπέθανε δὲ ὁ Τσοπανάκος ὀλίγα ἔτη μετὰ τὴν ἑναρξιν τῆς ἐπαναστάσεως, κατὰ τὸ 1824. Περὶ τοῦ θανάτου μεγάλων ποιητῶν φέρονται παράδοξοι θρύλοι· ὁ Αἰσχύλος ἀπέθανε συντριβέντος τοῦ κρανίου του ἐκ χελώνης, τὴν ὁποίαν ἀφῆκεν ἀφ' ὕψους ἀετός, ἐκλαβὼν τὴν φαλάκραν αὐτοῦ ὡς πέτραν· ὁ Σοφοκλῆς ἀποπνιγεὶς ἀπὸ ρᾶγα σταφυλῆς· ὁ Εὐριπίδης σπαρχθεὶς ὑπὸ κυνῶν· ὁ θρύλος περὶ τοῦ θανάτου τοῦ Τσοπανάκου εἶναι πεζότερος· ὁδοιπορῶν, ἐζήτησε νὰ κορέσῃ τὴν πείναν του ἀπὸ μίαν κορομηλέαν· ἂν καὶ οἱ καρποὶ τῆς ἦσαν ἄωροι, ἔφαγε κατὰ κόρον καὶ ἀπέθανεν ἀπὸ δυσπεψίαν.

Μικρὸν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Τσοπανάκου ὁ Βενετὸς Pecchio εἰς τὸ βιβλίον του «Ἡ Ἑλλάς κατὰ τὴν ἀνοιξιν τοῦ 1825» ἔγραφε τὸ ἑξῆς· «Δὲν εἶναι πολὺς καιρὸς ποῦ ἀπέθανε εἰς τὴν Τριπολιτσιὰ κάποιος Κάδας ἀπὸ τὴν Διμιτσάναν, ἐπωνομαζόμενος Sabanaco, ὁ ὁποῖος δὺσμορφος καὶ

καμπούρης ἀπ' ἐμπρὸς καὶ ἀπ' ὀπίσω εἶχεν ἔμφυτον θαυμάσιον χάρισμα τοῦ αὐτοσχεδιάζειν. Χωρὶς νὰ ἡξεύρῃ ἀνάγνωσιν καὶ γραφὴν—τοῦτο δὲν φαίνεται ἀκριβές, διότι ὁ Τσοπανάκος ἐφοίτησεν ἀναμφιδόλως εἰς τὸ ὀνομαστὸν σχολεῖον τῆς πατρίδος του Διμιτσάνης καὶ τὰ στιχουργήματά του δεικνύουν ὅτι δὲν ἦτο ἀπαίδευτος—χωρὶς νὰ ἡξεύρῃ ἀνάγνωσιν καὶ γραφὴν ἐτραγουδοῦσεν ὅλην τὴν ἱστορίαν τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως. Δὲν ἠμπόρεσα νὰ συνάξω περισσότερα ἀπὸ τὰ δύο τρίτα τῶν αὐτοσχεδίων ᾠσμάτων του. Εὐρίσκονται ποὺ καὶ που μερικοὶ ἐπιτυχημένοι στίχοι καὶ ἀρκετὴ ἀρμονία παρατηρεῖται εἰς αὐτούς. Ἀλλ' ὅμως, ὡς συνήθως συμβαίνει εἰς αὐτοσχέδια ποιήματα, ἀναγινωσκόμενα φαίνονται πολὺ μέτρια».

Ἡ κρίσις τοῦ φιλέλληρος Ἰταλοῦ εἶναι δικαία· ἡ ἐξύμνησις τῶν ἄθλων τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως, καταπίπτουσα εἰς ἰσχνὴν κενολογίαν, εἶναι κατωτέρα τοῦ μετρίου. Ἀλλ' ὅλα τὰ ἄσματα τοῦ Τσοπανάκου δὲν ἦσαν αὐτοσχέδια, ὡς ὑπέλαβεν ὁ Pecchio· συνίστανται ἀπὸ τετραστίχους στροφάς, ἀποτελουμένας ἐκ δύο ἰαμβικῶν διμέτρων, ἐναλλασσομένων μετ' ὅσοις διμέτρους τροχαϊκοῦς, καὶ ἐπειδὴ τὸ ἅπλοῦν αὐτὸ μέτρον, μὴ ἀπομακρυνόμενον τοῦ ρυθμοῦ τῆς καθημερινῆς ἐρώσεως, εἶναι πρόσφορον πρὸς εὐχερῆ στιχουργίαν, παράγουν τὴν ἐντύπωσιν αὐτοσχεδιασμάτων. Τὰ ἄσματά του ἐτραγουδοῦσεν ὁ ἴδιος, τὸ δὲ καίνοσάντες αὐτῶν καὶ τὸ καλλίφωνον τοῦ στιχουργοῦ συνετέλουν εἰς τὴν διάδοσιν. Ἀλλ' ἐπαναλαμβάνοντα μετερρῶμιζοντο καὶ διωρθώνοντο κατὰ τὸ συνῆκον. Ὡς παράδειγμα φέρω μίαν στροφήν, ἡ ὁποία περιήλθεν εἰς ἡμᾶς κατὰ τὴν ἀγμῶδες ᾠσμα. Ὁ Τσοπανάκος λέγει :

Δότε Φραντζέζοι μαρτυριά,
ποῦ εἶσασθε 'ς τὰ φανερά,
μιὰ γολέττα τοῦ Τομπάζη
τὴν ἀρμάδα τὴν τρομάζει.

Ἀλλ' ὁ λαὸς διώρθωσε τὴν στροφήν οὕτω :

Μαρτυρᾶτε το, Φραντζέζοι,
πέστε το καὶ σεις Ἑγγλέζοι,
πῶς μιὰ σκούνα τοῦ Τομπάζη
τὴν Τουρκιά τήνη τρομάζει.

Τὸ ὅτι στιχουργὸς ὡς ὁ Τσοπανάκος, ἄνθρωπος τοῦ λαοῦ, εὐμοιρῶν στιχουργικῆς δεξιότητος καὶ ἔχων μόρφωσιν, μικρὸν ἴσως ὑπερτεροῦσαν τῆς τῶν πολλῶν, δὲν ἐποίησεν ᾠσματα ἐφάμιλλα τῶν δημοτικῶν, οὔτε παράδοξον εἶναι οὔτε ἀνεξήγητον φαίνεται. Τὸ αἷτιον ἔγκειται εἰς τὴν ἀτελεῆ μόρφωσιν. Ὁ ἡμιμαθὴς, ἐπιχειρῶν νὰ δημιουργήσῃ τι ἀνώτερον, παρεκκλίνει τῆς ὁδοῦ αὐτοῦ, καὶ ἐνῶ δὲν ἔχει τὴν δύναμιν νὰ φθάσῃ εἰς τὴν τεχνικὴν ποίησιν, ἀποξενοῦται καὶ τῆς δημώδους. Τὸ ἔργον του εἶναι νόθον, καὶ διὰ τοῦτο καταδικασμένον εἰς ἀποτυχίαν.

Παρομοίους πρὸς τὸν Τσοπανάκον στιχουργοὺς πολυπληθεῖς ἀπαντῶμεν εἰς τὴν Κύπρον, ἀποτελοῦντας τάξιν ἰδίαν, καθὼς οἱ ἀρχαῖοι ραψῳδοί, ἀσκοῦσαν ὡς ἐπιτήδευμα τὴν ποίησιν. Λέγονται ποιητάρηδες καὶ ὡς ζωντανὰ ἐφημερίδες περιέρχονται τὴν νῆσον μεταδίδοντες ἐστιχουργημένας εἰδήσεις, ὅχι ἀδιακρίτως οἰασδῆποτε, ἀλλὰ μόνον ὅσας κινοῦν ζωηρὸν ἐνδιαφέρον, εἴτε γενικώτερον, ὅποιαί αἱ περὶ ἐθνικῶν ζητημάτων, εἴτε μερικώτερον, ὡς αἱ περὶ σεισμῶν, φόνων, ἐρωτικῶν παθιγμάτων καὶ τῶν τοιούτων. Σήμερον τὰ στιχουργήματα ταῦτα τυπῶνουν εἰς χωριστὰ φυλλάδια ἑκκστον καὶ μετὰ τὴν ἀπαγγελίαν ζητοῦν ὡς ἀμοιβὴν ν' ἀγοράσουν τὰ φυλλάδια οἱ ἀκροαταὶ δίδοντες ὃ τι προαίρουνται :

Πό ναν χαρτὶν νὰ πάρετε, κύριοι, νὰ χαρῆτε,
κι' ὡς δώση κάθε ἀδερφός τὸ ὃ τι προαίρεται.

Ἐνίοτε συνιστῶσιν ἑαυτοὺς εἰς τὸ τέλος οἱ ποιητάρηδες ἐξαγγέλλοντες τὸ ὄνομά των.

Πό ναν βιβλίον πάρτε, ἂν θέλατε, πό μέναν,
νὰ βλέπετε τί γίνεται 'ς τὴν Κύπρο καθημέρα,
Κλεάνθης Σάδδης γράφεται τ' ὄνομα τὸ δικόν μου,
'ς τὸν Ἀη Μάμαν, κύριοι, ἐν τῷ βιβλίῳ μου.

Ἡ ἐξαίρουν ὡς κοινωφελές τὸ ἔργον των.

Αὐτὰ δημοσιεύουσιν οἱ ποιηταὶ τὰς ἐκδόσεις
πρὸς κοινωφελὴν γιὰ τὸ ἔργον τοῦ ἀνθρώπου
καὶ ὅτι ἔχουν ἀποχρίσθησιν τὴν κοινὴν τὴν ν' ἀνοίξουν,
νὰ πάρουσι πό ναν χαρτὶν, νὰ μὴν ποταρῶσιν.

Φαίνεται ὅτι ἐν Κύπρῳ εἶναι δημοφιλῆ τὰ παλαιὰ στιχουργήματα, καὶ εὐρίσκουν οἱ ποιητάρηδες ἐκδότας τῶν ἀπάντων αὐτῶν. Ἐχῶ εἰς τὴν βιβλιοθήκην μου μίαν τοιαύτην ἐκδοσιν, τυπωθεῖσαν τῷ 1913 ἐν Λευκωσίᾳ τῆς Κύπρου καὶ περιλαμβάνουσιν τὰ ἀπὸ τοῦ ἔτους 1896 μέχρι τοῦ 1912 ἔργα ἐνὸς ποιητάρη. Ἐπιγράφεται: «Συλλογὴ διαφόρων κυπριακῶν ποιημάτων, ἧτοι ἐθνικῶν, θρησκευτικῶν, ἱστορικῶν, περὶ φόνων καὶ δολοφονιῶν, ἐρωτικῶν κτλ., συνταχθέντων ὑπὸ Χριστοφόρου Θ. Παλαίση ἐξ Αὐγόρου. Ἐκδότης Χρ. Θ. Παλαίσης ἐξ Αὐγόρου (ὁ ἴδιος δηλ. ὁ ποιητής) καὶ Χ. Σοφοκλῆς Χ. Νικόλα ἐκ Κυθραίας». Εὐρίσκονται εἰς αὐτὴν ἀναμὲξ ποιήματα περὶ ἐνώσεως Κύπρου καὶ Ἑλλάδος, περὶ τῆς γεννήσεως τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, περὶ τῆς κτεχστάσεως τῆς Κύπρου, περὶ τῆς συμπλοκῆς τῶν χωρίων Στρογγυλοῦ καὶ Βατυλῆς, περὶ τῆς δολοφονίας ἐνὸς ἡγουμένου, περὶ τοῦ ἐκκρεμοῦς ἐκκλησιαστικοῦ ζητήματος, περὶ τοῦ πνιγμοῦ δύο κορασίων ὑπὸ τῆς μητρυιᾶς αὐτῶν εἰς τὸ χωρίον Μένικον, περὶ τῆς πυρκαϊᾶς τῆς Καρρέτας, περὶ τῶν φρικτῶν ἐρωτικῶν παθῶν τοῦ Μελῆ καὶ τῆς Ζαχαρούλλας, περὶ τοῦ Χάμπου καὶ τῆς γαδούρας του. Εἰς τὸ τραγούδι τοῦ Χάμπου διαγράφει τὸ ἔργον τοῦ ποιητάρη. Θεωρεῖ καθήκον του τὴν ἀνακοίνωσιν συμβάντων κοινοῦ ἐνδιαφέροντος.

Νέον καθήκον σήμερον μέλλω νά ἐκτελέσω,

λέγει, καί ἐπικαλεῖται σύντονον τήν προσοχήν τῶν ἀκροατῶν.

Εἴπαμεν κάθε ποιητής ἐν χρέος του νά πράξῃ,
ὅ τι γενῇ ἔς τόν τόπον του πρέπει νά τό φωνάξῃ.
Αἰτίαις γιά ποιήματα μάς δίνουν κ' οἱ γαδάροι,
καθὼς καί τό σημερινόν τοῦ Χάρπου τοῦ χοιράρη.
Δέν λέγω γιά τόν ἴδιον ὅτι πῶς ἐν γαδοῦριν
ἔχει μουστάκιν, ὀμιλᾷ μέ ἀνθρωπίνην μεύρην
ἀλλά νά πῶ τό σφάλμα του καί τό κακόν ποῦ βούραν
κ' ἐπνίξεν εἰς τήν θάλασσαν ἄδικα μιάν γαδοῦραν.

Ἡ ἡμιμάθεια τῶν ποιητάρηδων ἀπεστέρησε τά στιχουργήματά των καί τῆς ἀξίας, τήν ὁποίαν θά εἶχον ὡς γλωσσικά μνημεῖα. Ἐν τῇ προσπάθειά των ὅπως μεταχειρίζονται τήν γλῶσσαν τῶν ἀνεπτυγμένων ἀποφεύγουν τοὺς τύπους καί τὰς λέξεις τοῦ ἐπιχωρίου ιδιώματος καί μόλις διακρίνονται ποῦ καί που εἰς τὰ ἔργα των ιδιωμатικά λείψανα, ὡς λ. χ. εἰς τήναγνωσθέντα ἀποσπάσματα τὰ ρήματα. Ἐν ἀντί τοῦ εἶ.αι καί βούραν ἀντί τοῦ ἔτρεξε, συνέδη. Οὐδέν ἦτον ἡ δημώδης ποίησις πολλήν εὐγνωμοσύνην ὀφείλει εἰς τοὺς ποιητάρηδες διὰ τήν ἀσφάλειαν πολυτίμων μνημείων αὐτῆς. Διότι δέν περιορίζονται οὗτοι εἰς τὰ ἴδια των στιχουργήματα, ἀλλά καί παλαιά ἀχραιφνῆ δημοτικά ἔμματα ἐπαναλαμβάνουν ἐπάγοντες εἰς τό τέλος αὐτῶν τήν ὁμολογίαν ὅτι εἶναι ἔργα ἀποθανόντων ποιητῶν καί ἱετροῦτες ἀποτόγῃ τοῦ κόπου των.

Καί καίνος ποῦ τό ἔκκαλον ποιητής λογᾶται,
καίνοῦ πρέπει μακάριον, καί καίνο τό σπολάτη...
Ζωὴν καί χρόνους νά χουσιν οἱ τοῖς ἄν τ' ἀγροικοῦσιν,
τοῖς ἄν ἐν ἡ γνώμῃ τους καλή, πρέπει νά μᾶς τοῖς ἐρνοῦσιν.

Ἄν δέν ὑπῆρχον οἱ ποιητάρηδες, οἱ ἐπάγγελμα ἔχοντες τήν διάδοσιν ἁσμάτων καί σφόδρα ἠνικημένην ἐκ τούτου τήν μνήμην, δέν θά διετεθοῦντο τὰ μακρότατα κυπριακά ἔμματα τοῦ ἀκριτικοῦ κύκλου, εἰ μὴ κολοβά, ἑλλιπῆ καί συντετμημένα.

Ἄλλως ἔχουν τὰ πράγματα εἰς τήν ἐλληνικήν μεγαλόνησον, τήν Κρήτην. Ἐκεῖ ὁ λαός ἠυμοίρησε ποιᾶς τινος ἀνωτέρως ποιητικῆς μορφώσεως, διότι καλλίστη προπαιδεία τοῦ κρητικοῦ λαοῦ εἰς τήν ποίησιν ἦτο ἡ προσοικείωσις πρὸς τὰ ἔργα τῶν παλαιῶν λογίων ποιητῶν, οἷον τὸν Ἑρωτόκριτον, τήν Ἑρωφίλην τοῦ Χορτάτση, τήν Εὐμορφῆ βοσκοπούλα τοῦ Δρυμιτηνοῦ, τὰ ὅποια ἀπὸ τῶν μέσων χρόνων ἀποτελοῦν τό πνευματικὸν ἐντρύφημα τῶν Κρητῶν, καθὼς καί ἄλλα ὀλιγώτερον γνωστά, ἀλλ' ὅχι ἐντελῶς ἁμοιρα ποιητικῶν ἀρετῶν. Ἐχουν προσέτι πολλοὶ τῶν Κρητῶν κοινὸν μετ' ἄλλων νησιωτῶν τοῦ Αἰγαίου τό χάρισμα τῆς στιχουργικῆς εὐχερείας καί τοῦ αὐτοσχεδιασμοῦ. Συνήθεις εἶναι οἱ στιχουργικοὶ ἀγῶνες, ἐπὶ ὥρας διαρκοῦντες. Ὁ Γιάνναρης ἀναφέρει εἰς τήν συλλογὴν του τῶν Κρητικῶν ἔμμάτων

ἓνα τοιοῦτον ἄγωνα, παραταθέντα ἀπὸ τῆς 10 τῆς νυκτὸς μέχρι τῆς πρώτης πρωϊνῆς ὥρας μὲ θέμα ἐν μαντήλι ποῦ ἐχάθη, καὶ βεβαιώνει ὅτι οἱ τραγουδισταὶ εἶχον ὄρεξιν νὰ ἐξακολουθήσουν ἀκόμη αὐτοσχεδιάζοντες σκωπικὰ δίστιχα. Πολλοὶ ποιηταὶ εἶναι γνωστοί, μάλιστα τῶν ἱστορικῶν ἄσμάτων, τῶν ἀναφερομένων εἰς τὰς διαφόρους ἐπαναστάσεις τῆς Κρήτης· ὁ Γιάνναρης εἰς τὴν αὐτὴν συλλογὴν τοῦ ἀναγράφει τὰ ὀνόματα ἱκανῶν τὸν ἀριθμὸν ποιητῶν καὶ ποιητριῶν, καὶ ἄλλους γνωρίζομεν ἄλλοθεν. Συνηθέστατα δὲν φανερώνουν οὗτοι τὸ ὄνομά των εἰς τὸ ἄσμα, ἐνίοτε δ' ὅμως τὸ ἀναφέρουν εἰς τὸ τέλος αὐτοῦ. Οὗτος ὁ ποιητὴς ἐνὸς ἄσματος περὶ τινος καπετάνιου τῆς Πεδιάδος τῆς Κρήτης, τὸ ὅποιον ἐδημοσίευσεν ὁ Φωριέλ, λέγει ἐν τέλει·

Ἐγὼ λοιπὸν τοῦ ἔκκαμα αὐτὴ τὴν ἱστορίαν
καὶ παίζω τὴν ἑς τὴ λύρα μου διὰ παρηγορίαν.
Γιατ' ὅποιος ἔρει νὰ μιλῇ μὲ γνώσῃ καὶ μὲ χάρι
κἀμνει μιὰ λυπηρὴ καρδίαν παρηγορίαν νὰ πάρῃ.
Γιὰς τοῦ παπᾶ Γερώνουμου, Σατιανὸς Μανόλης,
Χαρκιώτης εἶν' ὁ ποιητὴς τῆς ἱστορίας ταύτης.

Εἰς τὸ γνωμικόν, τὸ ὅποιον παρεμβάλλει εἰς τοὺς στίχους τούτους ὁ ποιητὴς, εἶναι φανερά ἡ μίμησις τοῦ Ἑρωτοκρίτου. Ἀλλὰ τίνα σημασίαν ἔχει τούτο; Καὶ ὁ τυχὼν Κρήτης ἠδύναται νὰ παραλάβῃ στίχους τοῦ Ἑρωτοκρίτου ἢ νὰ μιμηθῇ αὐτὸν μὴ θεωρῶν ζῆλον πρὸς αὐτὸν τὸ ποίημα τούτο, καθὼς οὐδὲ τ' ἄλλα ὅσα πρὸ ὀλίγου ἐμνημόνευσα. Ἀξιὸν δ' ὅμως προσοχῆς εἶναι ὅτι καὶ οἱ δάνειοι στίχοι τῶν παλαιότερων ποιητῶν καὶ οἱ στίχοι ὅσους ποιοῦν γνωστοὶ νεώτεροι ποιηταί, γράφοντες εἰς τὴν κοινὴν γλῶσσαν, εὐαρμοστοῦν εἰς τὴν δημώδη ποίησιν καὶ δὲν ἀποτελοῦν δυσάρεστον παρατονίαν ἐν αὐτῇ. Τοῦτο προέρχεται ἴσως ἐκ τῆς ἀνωτέρας ποιητικῆς μορφώσεως τῶν Κρητῶν, ἐν μέρει δὲ καὶ ἐκ τῆς τάσεως τῶν λογικωτέρων, ὅπως μὴ παρεκκλίνουν τοῦ λαϊκοῦ χαρακτήρος εἰς τὴν γλῶσσαν καὶ τὰ νοήματα. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ στίχος αὐτῶν εἶναι ὁμαλὸς καὶ ἀδίστατος οὐδὲν ἔχων τὸ ἐξεζητημένον.

Εἰς δὲ τὴν ἡπειρωτικὴν Ἑλλάδα συνηθέστατα, εἰς τοὺς παλαιότερους μάλιστα χρόνους, ποιηταὶ τῶν δημοτικῶν ἄσμάτων καὶ τραγουδισταὶ αὐτῶν ἐξ ἐπαγγέλματος ἦσαν τυφλοὶ ἐπαῖται. Ἀποροὶ ἄνθρωποι τοῦ λαοῦ, καταδικασμένοι ὑπὸ σκληρᾶς ἀνάγκης διὰ τὴν πῆρσιν αὐτῶν νὰ προσφεύγουν εἰς τὴν φιλανθρωπίαν τῶν ἄλλων καὶ νὰ ἀποζοῦν ἐκ τῆς ἐλεημοσύνης των, ἐξέλεγον τὸ ἐπάγγελμα τοῦ πλάνητος ἀοιδοῦ, ὅπως διὰ τοῦ ἄσματος γίνονται συμπαθέστεροι καὶ μετριάξουν τὴν ἐκ τῶν αἰτήσεων των ἐνόχλησιν. Τὸ τραγοῦδι των πάντοτε συνώδευον μὲ τὸν μονότονον ἦχον τῆς λύρας ἢ ἐνῆλασσαν μὲ τὸ παίξιμον τῆς φλογέρας ἢ τῆς τζαμάρας. Οἱ περισσότεροι ἐπανελάμβανον γνωστὰ ἄσματα, τῶν ὁποίων μέγα πλῆθος εἶχον ἀποταμι-

εύση εἰς τὴν μνήμην των· ἄλλ' ὑπῆρχον καὶ ὀλίγοι ἐπίλεκτοι, ἔμφυτον ἔχοντες ποιητικὴν καὶ μουσικὴν δεξιότητα, οἵτινες μετέπλασσον ἢ διεσκεύαζον πρὸς τὰς παρουσιαζομένας ἀνάγκας τὰ παραδεδομένα καὶ ἐπλούτιζον μὲ ᾄσματα τῆς ἰδίας αὐτῶν ἐλευθέρας ἐμπνεύσεως τὴν δημώδη ποίησιν καὶ μὲ καινοφανεῖς σκοποὺς τὸν θησαυρὸν τῶν ἐθνικῶν μελωδιῶν. Ὁ πρῶτος ἐκδότης ἑλληνικῶν δημοτικῶν ᾠμάτων καὶ βαθυστόχαστος μελετητὴς τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, ὁ Γάλλος Φωριέλ, ἀναφέρει τὸ ὄνομα ἑνὸς τούτων, τοῦ Γκαβογιάννη, ἀπὸ τὰ Ἀμπελάκια τῆς Θεσσαλίας, ζῶντος κατὰ τὰ τέλη τοῦ προπαρελθόντος αἰῶνος. Ὁ τυφλὸς αὐτὸς τραγουδιστὴς ἔφθασεν εἰς βαθὺ γῆρας, ἦτο δὲ ὀνομαστὸς διὰ τὴν εὐκολίαν πρὸς σύνθεσιν ἀξιολόγων ᾠμάτων, ἱστορικῶν προπάντων, καὶ διὰ τὸν θαυμαστὸν πλοῦτον ἱστορικῶν περὶ τῶν κλεφτῶν εἰδήσεων, τῶν ὁποίων ἀκμιαίαν διετῆρει τὴν μνήμην. Ἐτερος Γάλλος, ὁ μεσαιωνοδίφης Buchon, διατρίδων ἐν Ἀθήναις κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς βασιλείας τοῦ Ὀθωνος, διηγεῖται ὅτι συνήντα εἰς τὰς ὁδοὺς γέροντα ἐπαίτην, ὁ ὁποῖος τυφλός, ὡς ὁ παλαιὸς ὁμότεχνός του Ὅμηρος, σὰς ἐτραγουδοῦσε καμμιὰ πενήντα ἢ ἑκατὸν τραγοῦδια ἀναφερόμενα εἰς τὸν καπετάνιον, τοῦ ὁποῦ ἦτο ὁ ἰδιαίτερος ἡρωὸς.

Ἀληθῶς δὲ οἱ καπεταναῖοι τῶν κλεφτῶν καὶ οἱ ὀπλαρχηγοὶ τῆς ἐπαναστάσεως εἶχον οἱ πλείους τοὺς ραψωδοῦς των, οἱ ὁποῖοι δ' ὅμως οὐκ ἐπαίτην, ἦσαν οὔτε τυφλοὶ καὶ οὐκ ἠλικιωμένοι, ἀλλὰ τοὺς παρακλήρουσαν εἰς τὰς ἐκστρατείας των. Συνήθως ἦσαν ἐκ τῶν συμπολεμιστῶν αὐτῶν. Ὁ F. Thiersch εἰς τὸ σύγγραμμά του «Ἀπολογία φιλέλληνας» διηγεῖται πῶς κατὰ τὸ 1832 ἦκουσεν εἰς τὴν παρὰ τὸ Ναύπλιον Πρόνοιαν, ὅπου ἐστρατοπέδευον οἱ Ρουμελιῶται τοῦ Κωλέτη, τὸ τραγοῦδι τῆς τελευταίας ἐκστρατείας αὐτοῦ. Ἐνα παλληκάρι μὲ μίαν παλαιὰν λύραν ἐτραγούδησεν ἐνώπιον τοῦ θειοῦ τοῦ καινούργιο τραγοῦδι. Ἐγένετο λόγος εἰς αὐτό, λέγει οὗτος, διὰ τὰ Μέγαρα, τὸν Ἰσθμόν, τὴν εἰσέλασιν εἰς τὸ Ἄργος, ἀκόμη καὶ διὰ τὰ πρὸ μικροῦ συμβάντα, καὶ καθόσον ἐνέησα ἦτο καὶ τὸ ὄνομά μου ἀναμειγμένον εἰς τὸ τραγοῦδι. Ὁ νέος Ὁμηρίδης ἐκάθητο εἰς μίαν πέτραν, καὶ ἐνῶ ἔπαιζε τὴν λύραν, οἱ ἄλλοι ἔστησαν γύρω του χορόν.

Ἄλλ' ὅχι σπανίως συνέδαινεν ἀντὶ τῶν παλληκαριῶν αὐτοὶ οἱ καπεταναῖοι, δοθείσης περιστάσεως, νὰ συνθέτουν τραγοῦδια. Ἀπὸ μίαν διήγησιν τοῦ Κολοκοτρώνη μανθάνομεν πῶς οὗτος, ὅτε εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ παρελθόντος αἰῶνος ἦτο κλέφτης ἔς τὰ βουνά, ἔκρινε κάποτε ἐπάναγκες νὰ ἐνθουσιάσῃ τὰ παλληκάρια του μὲ τραγοῦδι, τὸ ὁποῖον ἐπίτηδες πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτὸν συνέθεσε. Μίαν Κυριακὴν τοῦ Πάσχα εὗρίσκετο μὲ ὀγδοήκοντα συντρόφους εἰς ἓν βουνὸν τῆς Πελοποννήσου. Εἶχε λάβῃ εἶδησιν, ὅτι ἐπρόκειτο νὰ περάσουν ἀπὸ ἐκεῖ πλησίον Τοῦρκοι, ἄγοντες ἑκατὸν πενήντα χριστιανοὺς δεσμίους. Ἐδιαμοίρασθαι διηγεῖται ὁ Κολοκοτρώνης, τοὺς μισοὺς συντρόφους εἰς τὸ ἄλλο βουνό, ἔδωκε τὰ κρησούλια μὲ μεγάλη πρόδλεψη

διὰ νὰ κάμωμε τὴ Λαμπρὴ μας ἀσφαλισμένοι. Ἐδιαμοιρασθήκαμε λοιπὸν καὶ τοὺς εἶπα : Ἐ, ἀδελφοὶ χριστιανοί, νὰ εἴμασθε συγκεντρωμένοι, ὅχι, ὅχι ποῦ μᾶς ὀνομάζουν οἱ ἄρχοντες καὶ τὸ γουναρικό κλέφταις, νὰ ἐλευθερώσουμε τοὺς ζωντανούς. Ἄν θέλετε νὰ μ' ἀκούσετε νὰ κρεμάσωμε τὰ χαϊμαλιά μας εἰς τὰ ἔλατα· αὐτὰ εἶναι ἡ ἐκκλησίᾳ μας, ἡ Λαμπρὴ μας, καὶ νὰ ἀσπασθοῦμεν καὶ νὰ ἐλευθερώσουμε τοὺς ἀδελφούς μας, ποῦ πάνε νὰ τοὺς φυλακίσουνε διὰ παντός εἰς τὰ δεσμά. Ἀπάνου ποῦ καθήσαμε νὰ φάμε, εἶπα πάλε· ἂν εἴμαστε ἀδελφοί, νὰ χύσωμε τὸ αἷμα μας διὰ τοὺς ἀδελφούς μας. Πρῶτα τοὺς ὠρμήνευσα μιλητά, ἔπειτα τὸ ἔκαμα καὶ τραγοῦδι καὶ τοὺς τὸ ἐτραγοῦδησα». Ἀπάνω ποῦ ἐκόψανε τὰ ἄρνια τὰ ψημένα, ὁ θεὸς τοὺς ἐπῆγε τοὺς Τούρκους καὶ τοὺς ἐκτύπησαν. Ἐγίνε σφοδρὰ συμπλοκή· τοὺς Τούρκους τοὺς ὑπελόγιζαν ὡς δύο χιλιάδες, ἐσκότωσαν ὀγδοῖντα ἑπτὰ. Ἀπὸ τοὺς συντρόφους τοῦ Κολοκοτρώνη ἐσκοτώθη ἓνας πρῶτος ἐξ ἀδελφός του καὶ ἐπληγώθη ἓνας μόνον. Περὶ τοῦ ἀποτελέσματος τῆς μάχης ἔλεγεν ὁ Κολοκοτρώνης. «Μᾶς βοήθησε ἡ Παναγία ἡ Θεοτόκος καὶ ἡ καθαριότητά μας, ὅπου ἐπήγαμε νὰ ἐλευθερώσουμε τοὺς ἀδελφούς μας».

Τὸ τραγοῦδι τοῦ Κολοκοτρώνη ἔχει ὡς ἀξίως περὶ τοῦ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

Καλὰ πρῶτα καὶ πᾶντο καὶ λυσιτελεῖται,
 ὅταν κάμνουμε καὶ ἄνα χιτῶν, καλὸν εἶναι τὴν ὁρμήν μας
 —ὁ κόσμος φκεῖνουν ἐκκλησιαίς ὑπεκλίνουσι καὶ ἀνυπακούει—
 νὰ πᾶμε νὰ φυλάξουμε ἔς τῆς Τριχας τὸν περὶ
 ποῦ θὰ περάσῃ ὁ βοῖδοντας μὲ τοὺς ἀδελφούς μας,
 νὰ κόψουμε τοὺς ἄλυσους νὰ βγοῦν οἱ σκλαβωμένοι;

ΑΘΗΝΩΝ

Εἶναι τοῦτο παραλλαγή δημοτικοῦ ἄσματος, ἀνκπερομένου καὶ εἰς ἄλλους κλέφταις, τὸ δὲ παλαιότατον, τὸ ἀρχικὸν ἄσμα, θέμα εἶχε μάχην ἐναντίον τοῦ Χάρου πρὸς ἐλευθέρωσιν τῶν ψυχῶν, τὰς ὁποίας σύρει δεσμίας. Ὅθεν ἡ πραγματικὴ ἔννοια τῶν λόγων τοῦ Κολοκοτρώνη, ὅτι ἔκαμε τραγοῦδι τὴν παρακέλευσιν περὶ λυτρώσεως τῶν δεσμίων χριστιανῶν, εἶναι ὅτι διασκευάσας παλαιὸν τραγοῦδι τὸ προσήρμοσεν εἰς τὴν περίστασιν αὐτήν.

Ἄλλος καπετάνιος ποιητὴς εἶναι ὁ Μακρυγιάννης, τὸν ὅποιον καὶ ὡς συγγραφέα εὐτονον καὶ εὐσυνειδήτην ἱστορικὸν μᾶς ἀπεκάλυψεν ὁ Βλαχογιάννης διὰ τῆς ἐκδόσεως τῶν Ἀπομνημονευμάτων του. Ὁ τραχὺς οὗτος Ρουμελιώτης, λέγει ὁ Βλαχογιάννης, ὅχι μόνον ἔψαλλε θυμασίως τὰ δημοτικά ἄσματα, καλλιφωνος ὢν, ἀλλὰ καὶ αὐτοσχεδίαζε. Καὶ ὁ ἴδιος δὲ ὁ Μακρυγιάννης εἰς τὰ Ἀπομνημονεύματά του διηγεῖται πῶς κατὰ Σεπτέμβριον τοῦ 1826, ὅτε μετὰ τοῦ Γκούρα ἐπολιορκοῦντο ὑπὸ τῶν Τούρκων εἰς τὴν Ἀκρόπολιν, ἐκάλεσεν εἰς δεῖπνον τὸν Γκούραν καὶ ἄλλους δύο ὀπλαρχηγούς εἰς τὴν θέσιν ποῦ ὑπερήσπιζεν, εἰς τὸν Σερπεντζέν, καὶ ἐκεῖ τοὺς εἶπεν ἐν τραγοῦδι, συντεθειμένον κατὰ τὸ πλεῖστον ὑπ' αὐτοῦ. «Τότε λέγει ὁ Μακρυγιάννης, ἐκχτσε ὁ Γκούρας καὶ οἱ ἄλλοι καὶ φάγαμεν ψωμί».

τραγουδήσαμεν κ' ἐγλεντήσαμεν. Μὲ περικάλεσε ὁ Γκούρας κι' ὁ Παπακώστας νὰ τραγουδήσω· ὅτ' εἶχαμεν τόσον καιρὸν ὅπου δὲν εἶχαμε τραγουδήσῃ, τόσον καιρὸν ὅπου μᾶς ἔβαλαν οἱ διοτελεῖς καὶ γγιχτήκαμεν διὰ νὰ κάνουν αὐτοὶ τοὺς κακοὺς τοὺς σκοποὺς. Τραγουδοῦσα καλά. Τότε λέγω ἔνα τραγουδι·

Ὁ Ἥλιος ἐβαίλεψε (Ἑλληνά μου, βαίλεψε) καὶ τὸ Φεγγάρι ἐχάθη
κι' ὁ καθαρὸς Λυγαρινὸς ποῦ πᾶει κοντὰ στὴν Πούλια,
τὰ τέσσαρα κουδέντιαζαν καὶ κρυφοκουδεντιάζουν.
Γυρίζει ὁ Ἥλιος καὶ τοὺς λῆει, γυρίζει καὶ τοὺς κρένει.
«Ἐφές ὅπου βαίλεψα πίσου ἀπὸ μιὰ ραχοθλα,
ἄκ' ὡς γυναίκεια κλάμματα κι' ἀνδρῶν τὰ μοιργιολόγια,
γι' αὐτὰ τὰ ἥρωικά κορμιά 'ς τὸν κάμπο ἐκπλωμένα,
καὶ μέσ' 'ς τὸ αἷμα τὸ πολὺ εἶν' ὅλα βουτηγμένα.
Γιὰ τὴν πατρίδα πῆγαν 'ς τὸν Ἄδην τὰ καῖμένα.

«Ὁ μαῦρος ὁ Γκούρας ἀνεστέναξε καὶ μοῦ λέγει· «Ἀδελφὲ Μακρυγιάννη, σὲ καλὸ νὰ τὸ κάμῃ ὁ Θεός· ἄλλη φορὰ δὲν τραγουδήσες τόσο παραπονεμένα. Αὐτὸ τὸ τραγουδι σὲ καλὸ νὰ μᾶς βγῇ.—Εἶχα κέφι, τοῦ εἶπα, ὅπου δὲν τραγουδήσαμεν τόσον καιρὸν. Ὅτι εἰς τὰ ριδιά πάντοτε γλεντούσαμεν». Μεταξὺ τῶν ἐγγράφων τοῦ Μακρυγιάννη εὐρέθησαν δύο δημοτικά ἄσματα, διὰ χειρὸς αὐτοῦ γεγραμμένα, καὶ πιθανόντα ὑπὸ αὐτοῦ ποιηθέντα· τὸ ἐν εἰς τὴν μάχην τῆς Ἀράχιδας, τὸ ἕτερον εἰς τὸν θάνατον τοῦ Καραϊσκάκη, τὸ ἀρχόμενον ἀπὸ τῶν στίχων·

Τρεῖς περδικοῦλαις κάθονταν 'ς τὸ κῆστρο τῆς Ἀθήνας,
εἶχαν τὰ νύχια κόκκινα καὶ τὰ ὦτρα βαμμένα,
εἶχαν καὶ τὰ κεφάλια τοὺς 'ς τὸ αἷμα βουτηγμένα.

Γνωστὸς ποιητὴς δημοτικῶν ἁσμάτων εἶναι καὶ ὁ Θεωδόκης Γρίδας. Ἐν ποίημά του, τὸ ὁποῖον ἐξ αὐτογράφου αὐτοῦ ἐδημοσίευσεν ὁ Passow, ἐξιστορεῖ λυπηρὸν ἐπεισόδιον τῶν ἐμφυλίων σπαραγμῶν, τὴν κατὰ Μάιον τοῦ 1823 συμπλοκὴν τοῦ πρὸς Ἑλλήνας ὀπλαρχηγούς, ἐν εἰς καὶ ὁ Καραϊσκάκης καὶ ὁ Μάρκος Μπότσαρης.

Τί εἶν' τὸ κακὸ ποῦ γίνεται κ' ἡ ταραχὴ ἡ μεγάλη,
'ς τὴ μέση τὸ Ξηρόμερο, 'ς τὴν Κατοχὴν τὴ χώρα;
Τὸ Θεωδόκη κλείσανε τὰ πάντα βιλκέτια.
Ἦρθ' ὁ Μακρὴς ἀπ' τὸ Ζυγὸ, κι' ὁ Πισιλὴς ἀτὸς του,
ἦρθεν καὶ ἀπὸ τ' Ἀγραφα ἀτὸς του ὁ Καραϊσκάκης,
ἦρθε κι' ἀπὸ τὴ Βόνιτσα ἀτὸς του ὁ Βλαχοτσόγκας,
ἦρθε κι' ὁ Μάρκος Μπότσαρης μὲ χίλιους πεντακόσιους.
Τὸ Θεωδόκη πολέμοι τὰ πάντα βιλκέτια.

καὶ ἐξακολουθεῖ ἡ ἀφήγησις τῆς μάχης καὶ τῆς διαφυγῆς αὐτοῦ.

Τριάκοντα ἔτη ὕστερον ὁ Γρίδας, πρεσβύτης πλέον, πειράται νὰ ἐξεγείρῃ κατὰ τῶν Τούρκων τὴν Ἡπειρον. Μεταξὺ τῶν φερομένων δημοτικῶν ἁσμάτων, τῶν ἐξιστορούντων ἐπεισόδια τῆς ἀτυχοῦς ἐκείνης ἐπαναστάσεως

τῆς Ἡπείρου καὶ τῆς Θεσσαλίας, διακρίνομεν ἐν τραγοῦδι εἰς τὴν μάχην τοῦ Κουτσελίου (κατὰ τὴν 26 Φεβρουαρίου 1854) ποιηθὲν ὑπὸ τοῦ Γρίβα.

Ἦμουν παιδί κ' ἐγέρασα ἀρματολὸς καὶ κλέφτης,
κι' ὅσους πολέμους ἔκανα ἐγὼ καὶ τῆρματά μου,
πθενά δὲν ἀντροπιάστηκα κ' ἐγὼ καὶ τῆρματά μου.
καὶ τώρα 'ς τὰ γεράματα, 'ς τὸν τόπο τοῦ Γιαννίνου,
'ς αὐτὸ τὸ ἔρμο Κουτσελίο, 'ς μικροῦ παπᾶ τὸ σπίτι!...
κι' ἄλλος παπᾶς μὲ πρόδωσε 'ς τ' Ἀδελή πασιὰ τὸ στόμα.
Τὴ μέρα νύχτα ἔκανε, νιζάμι κι' Ἀρδανίταις,
τὰ καρσούλια νῆπιας καὶ σιτᾷ τὰ μπαϊράκια.
Καὶ μιὰ γιορτὴ ἡμέραινε, ἦταν καὶ τ' ὄνομά μου.
Ἄη Θόδωρος μ' ἐξύπνησε, καὶ μ' ἀνοίξε τὴν πόρτα.
Γλέπω τοὺς Τούρκους ὀμπροστά, νιζάμι κι' Ἀρδανίταις κτλ.

Διὰ νὰ ἐπανέλθωμεν εἰς τοὺς χρόνους τῆς ἐπαναστάσεως, ὁ Μεσολογγίτης Στασινὸς Μικρούλης, τοῦ ὁποῦ ὁ ἀδελφὸς ἐφονεύθη εἰς τὴν πρώ-
την πολιορκίαν τοῦ Μεσολογγίου συνέθεσε περὶ τῆς πολιορκίας ταύτης μα-
κρὸν ποίημα ἐκ στίχων ὑπερεκατόν· ὁ λαὸς, μικρὸν διασκευάσας αὐτό,
ὀλίγους μόνον στίχους διετήρησε, καὶ εἶναι διδακτικὴ ἢ σύγκρισις τοῦ πρω-
τοτύπου ᾄσματος, δημοσιευθέντος ἐκ χειρὸς τοῦ ἀντιγράφου καὶ τῶν ἀπὸ στόματος
τοῦ λαοῦ συλλεχθεισῶν παραλλαγῶν αὐτοῦ, εἶδε ἐκ τῆς συγκρίσεως ταύ-
της καταφαίνεται κατὰ πόσον καὶ ἡ ἀρνητικὴ συμμετοχὴ τοῦ λαοῦ εἰς τὴν
ποίησιν, ἢ συνισταμένη εἰς τὴν ἀφαιρέσιν, συνετελεῖ εἰς βελτιωσιν τῶν δη-
μοτικῶν ᾄσμάτων. Σὰς ἀναγινώσκω τοὺς πρώτους στίχους τοῦ ᾄσματος τοῦ
Μικρούλη:

Νά μουν πουλί νά πέταγα νά πῆγαίνα τοῦ ἡλίου,
ν' ἀγνάντευα τὴ Ρούμελη, τὸ μαῦρο Μεσολογγί.
ποῦ πολεμεῖ μὲ τὴν Τουρκιά, μὲ τέσσαρους πασάδες,
κ' οἱ πρῶτοι τῆς Ἀρδανιτιάς μὲ δώδεκα χιλιάδες,
ποῦ στένουν τόπια τῆς στεριάς, καρᾶδια τοῦ πελάγου.
Πέφτουν οἱ μπάλαις σὰ βροχή, οἱ μπόμπες σὰ χαλάζι,
κι' αὐτὰ τὰ λιανοτούφεκα σὰν ἄμμος τῆς θαλάσσης.

Τοῦ λόγου ὄντος περὶ γνωστῶν ποιητῶν ἐλληνικῶν δημοτικῶν ᾄσμάτων,
δὲν πρέπει νὰ σᾶς φανῇ ἄτοπος ἡ μνεῖα Ἀλδανοῦ, καὶ δὴ τοῦ τριτοτόκου
υἱοῦ τοῦ βεζύρου τῶν Ἰωαννίνων Ἀλῆ, τοῦ Σαλίχ πασᾶ. Οἱ ὀπωσδὴποτε
ἀνεπτυγμένοι τῶν Ἀλδανῶν τὴν ἐλληνικὴν ἐθεώρουν ὄργανον καταλληλό-
τερον καὶ τελειότερον ἀπὸ τὴν μητρικὴν τῶν γλῶσσαν. Ὑπάρχουν δημο-
τικὰ ᾄσματα ἐλληνικά, εἰς Ἀλδανοὺς ἀναφερόμενα καὶ εἰς χρῆσιν αὐτῶν
προωρισμένα ὡς οὐδαμῶς ἐνδιαφέροντα τοὺς Ἕλληνας. Εἰς ἐλληνικοὺς στί-
χους ἐποίησεν ὁ Τουρκαλβανὸς Χατζῆ Σεκρέτ τὴν Ἀληπασιάδα του, ἐν τῇ
ὁποίᾳ ἐξυμνεῖ τοὺς ἄθλους τοῦ Ἀλῆ πασᾶ, ἀντάξιος αὐτὸς Ὅμηρος τοιαύ-
του Ἀχιλλέως. Τὸ ᾄσμα τοῦ Σαλίχ πασᾶ ἐξιστορεῖ ἐπεισόδιον τῶν τελευ-
ταίων ἡμερῶν τοῦ πατρὸς του Ἀλῆ, εὐθύς ὡς ἐγνώσθη ἡ διὰ τοῦ σουλτα-

νικοῦ φερμανλίου ἀποκήρυξις αὐτοῦ. Ὁ Σουλτᾶνος λέγει ἐκήρυξε τὸν πόλεμον κατὰ τοῦ Ἀλῆ :

Σουλτᾶν Μαχμούτης πρόσταξε σφερί τοῦ Βεζίρη,
κράζει τοὺς βεζιράδες του, τοὺς ἔκαμε χαζίρι.

Ὁ δὲ Ἀλῆς ἐκάλεσε τοὺς πρεσβυτέρους υἱοὺς του εἰς μυστικὴν σύσκεψιν περὶ τοῦ πρακτέου, καὶ ἐκθέτει τὸ ῥῆμα τοὺς διαμειφθέντας λόγους κατ' αὐτήν. Εἶναι γραμμένον εἰς πολιτικοὺς στίχους ὁμοιοκαταλήκτους· ἡ ρίμα εἶναι τὸ πρῶτον βῆμα, τὸ ὅποιον κάμνει ἡ λαϊκὴ ποίησις, στοχαζομένη ὅτι δι' αὐτῆς καὶ μόνης θὰ κατορθώτῃ ν' ἀνέλθῃ ὑψηλότερα· ἀλλ' αἱ πρὸς ὑπερνίκησιν τῶν δυσχερειῶν καταφανεῖς ἐπίπονοι προσπάθειαι στιχουργῶν ἀτέχνων καθιστοῦν πλαδαρὸν καὶ ἄτονον τὸν στίχον καὶ ἐξαφανίζουν τὴν κυρίαν ἀρετὴν αὐτοῦ, τὴν ἀπλότητα. Καὶ τὸ ῥῆμα τοῦ Σαλιχ πασᾶ εἶναι ἐστερημένον πάσης ἀξίας ἐξεταζόμενον ὡς ποιητικὸν ἔργον· ἐνδιαφέρον παρουσιάζει μόνον ὡς πηγὴ ἱστορικὴ, διότι ὁ υἱὸς τοῦ Ἀλῆ, ἂν καὶ δὲν μετέσχε τοῦ οἰκογενειακοῦ συμβουλίου διὰ τὸ νεαρὸν τῆς ἡλικίας του, ἦτο εἰς θέσιν νὰ γινώσκῃ κάλλιστα τὰς ἐπικρατούσας σκέψεις εἰς τὴν οἰκογενειάν του. Ἀλλ' εἶναι καὶ πηγὴ ἀξιόπιστος; ἢ μὴ τυχὸν συνετάχθη τὸ ῥῆμα πρὸς ἐξυπηρέτησιν πολιτικοῦ σκοποῦ καὶ πρὸς τοῦτο ὑποβάλλει εἰς τὸν Ἀλῆν συλλογισμοὺς ἄλλοτε τοὺς πρὸς τὰς ἀληθεῖς προθέσεις καὶ τὴν προτιμωμένην πολιτείαν τοῦ τυράννου τῆς Ἡπείρου; Τὴν ἀμφιβολίαν γεννοῦν οἱ περὶ τῶν Ἑλλήνων λόγοι τοῦ Ἀλῆ. Ὁ Μουχτάρ καὶ ὁ Βεζίρ, κατὰ τὸ ῥῆμα, ἐνθαρρύνουν τὸν βαρυθυμωμένον πατέρα τῶν καὶ τοῦ προσφέρουν τὰ μύθητα πλοῦτη των, βέβαιοι ὅτι θὰ τὸν σώσουν ταῦτα. Ἀλλ' ὁ Ἀλῆς οὔτε εἰς τὰ χρήματα οὔτε εἰς τὸν ἐξ Ἀλβανῶν ἀποτελούμενον στρατὸν του ἔχει ἐμπιστοσύνην. Ὅλας τὰς ἐλπίδας αὐτοῦ ἔξαρτᾷ ἀπὸ τὴν βοήθειαν τῶν Ἑλλήνων,

Αὐτοὶ εἰν' ἀνδραῖοι, τολμηροί, πιστοὶ καὶ ρωμαλέοι.

Ἄν ἐνωθοῦν θὰ εἶναι ἀκατανίκητοι. Κρίνει ἀναγκαίαν τὴν συνδιαλλαγὴν καὶ τὴν παροχὴν ἐλευθεριῶν εἰς αὐτοὺς, οἷας ἀπέκτησαν οἱ Γάλλοι:

Γιατὶ τὸ γένος τῶν Γραικῶν εἶναι καθὼς τῶν Γάλλων,
κι' ὅποιος θαρρεῖ ὑποταγὴν, λάθος ἔχει μέγαν,

καὶ μετανοῶν ἀναφέρει τὰ παράδειγμα «τῶν φοβερῶν Σουλιώτων», τοὺς ὁποίους ματαίως διὰ παντοίων τρόπων ἐζήτησε νὰ καθυποτάξῃ.

Ἀλλ' οἷαδ' ἕποτε καὶ ἂν εἶναι ἡ ἀξία τοῦ ῥήματος, ὁ ποιητὴς κινεῖ τὴν συμπάθειαν ἡμῶν. Εὐμοιρήσας ἐλληνικῆς παιδεύσεως, πρᾶος τὸν χαρακτήρα καὶ προσηνέστατος, παντελῶς διαφέρων τοῦ πατρὸς καὶ τῶν ἀδελφῶν, ὑπέστη τὴν οἰκτρὰν τύχην τῆς μυσσαρᾶς οἰκογενείας του. Ἀπαχθεὶς μετὰ τὸν φόνον τοῦ πατρὸς του εἰς Κιουτάχιν τῆς Προύσης, τὸ ἀρχαῖον Κοτύαιον, ὡς φερμανλῆς καὶ αὐτὸς ἐθανατώθη, μόλις ὑπερβάς τὴν ἐφηδικὴν ἡλικίαν.

* * *

Ἡ ὥρα δὲν μᾶς ἐπιτρέπει νὰ ἐνδιατρίψωμεν εἰς τὴν μελέτην τῶν δημοτικῶν ᾠσμάτων, ὅσα ἐνέπνευσαν αἱ μετὰ τὴν μεγάλην ἐπανάστασιν ἐξεγέρσεις τοῦ ἔθνους, ἂν καὶ πολλῶν ἐξ αὐτῶν ἔγιναν γνωστοὶ οἱ ποιηταί, μάλιστα ἐκ τῶν ἀναφερομένων εἰς τὰς ἐπαναστάσεις τῆς Κρήτης. Θ' ἀρκεσθῶμεν εἰς ταχέαν ἐπισκόπησιν τῶν κατὰ τὴν τελευταίαν μεγάλην μεταβολήν, ὅτε εἶδομεν ἀρχομένην καὶ ἐν μέρει συντελεσθεῖσαν τὴν πλήρῳσιν τῶν ἐθνικῶν ὀνείρων. Τὰ γεγονότα τοῦ συμμαχικοῦ κατὰ τῶν Τούρκων καὶ τοῦ κατὰ τῶν Βουλγάρων πολέμου παρήγαγον πλουσίαν τῆς δημοτικῆς ποιήσεως βλάστησιν, τῆς ὁποίας ἱκανὰ τὸν ἀριθμὸν δείγματα συνήχθησαν καὶ ἐδημοσιεύθησαν εἰς τὴν *Λαογραφίαν*. Καὶ ἐδῶ μὲν οἱ χωρικοὶ τοῦ Μουζακιοῦ τῆς Καρδίτσας τραγουδοῦν τὴν γοργὴν νικηφόρον προέλασιν εἰς Θεσσαλονίκην, εἰς ᾠσμα ἀρχόμενον διὰ τῶν ἐξῆς στίχων :

Ἐνας μεγάλος βασιλιάς, ὥσάν αὐτὸς διαβαίνει,
 ὅσου νὰ βγοῦν νὰ τοὺν ἰδοῦν, 'ς τὴ Σαλονίκη μπαίνει.

Πέραν δὲ εἰς τὴν Βιθυνίαν ὁ νέος Νίκος Στεργίουδης ἀπὸ τὸ Ἀρμολοῦ συνθέτει καὶ μελοποιοεῖ ᾠσμα τραγουδούμενον ἀπὸ τοὺς συγχωρίους του, εἰς τὸ ὁποῖον τὴν εἰσβολὴν εἰς τὸ βουλγαρικὸν εἶδος χαρακτηρίζει ὡς προοιωνίζουσαν τὴν ἐλευθερίαν τῶν ἀλυτρώτων :

Σάν εἶδανε οἱ Βούλγαροι εἰς τὸ βουνὸν ἀπέναντί,
 τὸν μέγαν Κωνσταντῖνο μετ' λαβάντη κατὰ τὴν
 (Ἐύπνα, καὶ μένε μου ρεῖ,
 εὐπνὰ νὰ ἰδῇς ἐλευθερίαν!)

Ἐξαιρετικῶς γενναῖα εἶναι ἡ συμβολὴ τῶν νεανίδων εἰς τὴν πατριωτικὴν ποίησιν. Αἱ παρθένοι τοῦ Καστελλορίζου μετὰ τὴν ἀνύψωσιν ἐν τῇ νήσῳ τῶν τῆς ἑλληνικῆς σημαίας δι' αὐτοσχεδίων διστίχων τῆς σαντακλίδας, δηλ. τῆς κούνιας, ἐξυμνοῦν τὴν σημαίαν, τὸν βασιλέα, τὴν βασίλισσαν, καὶ ἐκθειάζουν τὸν Βενιζέλον καὶ ἄλλους πολιτικοὺς καὶ στρατιωτικοὺς τοῦ βασιλείου. Ἡ νεᾶνις Μυγδαλινὴ Γκίτζα, ἀπὸ τὴν Μπρούφλιανη τῆς Φθιώτιδος, συνθέτει ᾠσματα τοῦ πολέμου, τὰ ὅποια προσαρμόζει εἰς γνωστὰς παλαιὰς μελωδίας. Κοράσια τῆς Κυνουρίας τραγουδοῦν καὶ χορεύουν εἰς συρτὸν χορὸν ἐπίκαιρα εὐθυμα τραγούδια, εἰς τὰ ὅποια πειράζουν τοὺς ἐξ Ἀμερικῆς ἐλθόντας συντοπίτας τῶν ἐπιστράτους. Ἄλλη ἀγράμματος κόρη ἀπὸ ἑν χωρίον τῆς Κυνουρίας ἀποκοιμίζει τὸ μικρὸ ἀδελφάκι τῆς με ἰδιόμελα νανουρίσματα, τὰ ὅποια ταχέως γίνονται δημοτικὰ τραγούδια, διότι θέμα ἔχουν γεγονότα τοῦ πολέμου, ὅσον τὸ περὶ τῆς ἀλώσεως τῶν Ἰωαννίνων, τὸ ἀρχόμενον οὕτω :

Τὰ πῆραμε τὰ Γιάννινα, μάτια πολλὰ τὸ λένε,
 (ὅπου γελοῦν καὶ κλαῖνε).

Τὸ λέν πουλιά τοῦ Γρεβανοῦ κι ἀγρόνια τοῦ Μετσόβου,
τὸ λέν οἱ χτύποι κ' οἱ βρονταῖς, τὸ λέν κ' οἱ καμπάναις,
τὸ λέν κ' οἱ χαρούμεναις καὶ μαυροφόραις μάνναις.

Ἄλλ' ἐκεῖ ὅπου προπάντων ὀρμητικὸν ἐκχύνεται τὸ πάθος τῶν γυναι-
κῶν καὶ ἀπροσποίητον ἐκφαίνεται τὸ φρόνημά των, εἶναι οἱ θρηνοὶ εἰς
τοὺς θανόντας κατὰ τὸν πόλεμον. Εἰς τὰ μοιρολόγια εὐρίσκομεν εἰλικρινῇ
ἐκφρασιν τῶν κατεχόντων τὰς πενθούσας συναισθημάτων καὶ διαδλέπομεν τὴν
σύγκρουσιν τῆς στοργῆς πρὸς τοὺς προσφιλεῖς νεκροὺς καὶ τῆς συνειδήσεως
τοῦ καθήκοντος πρὸς τὴν πατρίδα, καὶ τὴν κατίσχυσιν τοῦ καθήκοντος.
Εὐάριθμα αὐτοσχέδια μοιρολόγια τῆς Μάνης, τυχαίως περισυλλεγένητα,
κατοπτρίζουν τὴν εὐγένειαν τῆς ψυχῆς τῶν ἀρελῶν καὶ ἀμορφῶτων θρη-
νωδῶν. Εἰς τὸ μοιρολόγιον κατὰ τὸ ἐν Ἀρεοπόλει μνημόσυνον τοῦ βασι-
λέως Γεωργίου ἡ θρηνωδὸς Μαριγῶ Λεοντακιανάκου φαντάζεται τὸν δολο-
φονηθέντα βασιλέα ἡγούμενον ἐν Ἀθῇ τῶν πεσόντων ἐν τῷ πολέμῳ Ἑλ-
λῆνων· ὁ στρατός του ἀποτελεῖται ἀπὸ τὰ παιδιὰ «κεῖνα ποῦ σκοτωθήκανε
Μέσ' ἔς τῆς Ἡπείρου τὰ βουνά, Ἐς τὴ θάλασσα καὶ ἔς τὴ στεριά, Γιὰ τὴν
πατρίδα τὴ γλυκειά». Καὶ παρακαλεῖ τὸν βασιλέα νὰ ἐκλέξῃ τιμητικὴν
φρουράν του τοὺς νεκροὺς τοῦ ἑαυτοῦ συντάγματος, τὸ ὅποιον ἐσυγκροτεῖτο
ἀπὸ Μανιάτας. Ἡ μήτηρ τοῦ Γιάννη Ἀρσανίτη, ἀπὸ ἐν χωρίον τοῦ Γυ-
θείου, θρηνοῦσα αὐτὸν φανεύοντα εἰς τὸ Μπιζάνι, συμβουλεύει τὴν νύμ-
φη τῆς νὰ ἐξακολουθῇ φοροῦσα τὸ μπογασί, τὴν ἐρῶσαν δηλ. ταῖνταν,
τὴν ὁποῖαν ἀφαιροῦν ἀπὸ τὴν ἐνδυμασίαν των αἱ χῆραι· δὲν ἔχει λόγον νὰ
πενθῇ, ὥς αἱ ἄλλαι χῆραι, διότι ὁ ἀνδρας τῆς «σκοτώθηκε ἔς τὸν πόλεμο,
Διὰ τὴν με δόξα, με τιμή» καὶ συμβουλεύει προσέτι νὰ φυλάξῃ διὰ τὸ ἀνήλικον
τέκνον τῆς τὸ ὄπλον τοῦ πατέρα του· μετ' ὀλίγα χρόνια θ' ἀξιωθῇ νὰ τὸ με-
ταχειρίζεται· «καὶ θὰ ρθῇ κι' ἄλλη ἐποχή. Καὶ θὰ νὰ γίνῃ ἀφορμή, Καὶ πόλε-
μος θὲ νὰ γενῇ. Κι' ὁ Γιώργης (ὁ ἑγγονός τῆς δηλ.) θὰ πιστρατευθῇ, Καὶ
θὲ νὰ πάῃ ἐκεῖ κοντὰ Ἐς τὸν τάφο τοῦ πατέρα του. Θὰ σκούξῃ, ἀπ' ἀγρία
τῇ φωνῇ Ὁ τόπος ν' ἀνακουνηθῇ, Κι' ὁ Γιάννης μας νὰ βῆκιωθῇ». Ὁ
Γιάννης ὁ νεκρὸς τοῦ Μπιζανιοῦ δὲν θὰ μείνῃ ἀνεκδίκητος, κατὰ τὰ μα-
νιάτικα ἔθιμα. Ὁ ἐνηλικιωθεὶς υἱὸς του θὰ πάρῃ πίσω τὸ αἷμά του πολε-
μῶν κατὰ τῶν ἐχθρῶν τῆς πατρίδος.— Ἡ Δημοσθέναινα Κουδαρίνα, ἀπὸ τὸ
μικρὸν χωρίον Κοκκάλα τῆς Μάνης, εἰς τὸ μοιρολόγι διὰ τὸν υἱὸν τῆς, τοῦ
ὁποῖου τὰ ὀστέα ἀνεκόμισεν ὁ σύζυγός τῆς ἐκ τοῦ Σαρανταπόρου διὰ νὰ τὰ
θάψῃ εἰς τὸ χωρίον του, κατέληγε διὰ τῶν ἐξῆς : «Κ' ἐγὼ τὸ λέω ἀπὸ καρ-
διά Σῦρε, παιδί μου, ἔς τὸ καλὸ, Καὶ ἔς τὸ δεξιὸ παράδεισο, Μὲ τὸ χαμὸ
ποῦ χάθηκες, Γιὰ πίστη καὶ χριστιανισμό. Καὶ ἄλλη μάννα μὴν κατ' Ἀπὸ
τοῖς σφαίραις τῶν ἐχτρῶν Καὶ τῶν βαρβαρικῶν λαῶν». Καὶ τοὺς ἐρχομένους
ἐκ τῆς ἐκκλησίας μετὰ τὸ μνημόσυνον εἰς τὴν οἰκίαν τῆς ὑπεδέχετο γαλή-
νιος καὶ ἱλαρὰ τὴν ᾄψιν, ἔλεγε δὲ «πανηγύρι κάνω». Διότι ἐορτὴν καὶ παγ-

ήγγυριν ἐθεώρει τὴν μνήμην τοῦ ἐνδόξου θανάτου τοῦ τέκνου της.

Ἡ Δημοσθέναινα Κουδαρίνα εἶναι αὐτὴ ἐκείνη, ἣτις ὀλίγους μῆνας πρότερον εἰς γειτονικὸν χωρίον παρὰ τὸ Ταίναρον ἠύτοσχεδίασε θαυμάσιον μοιρολόγι εἰς τὸν θάνατον τοῦ ἐν Ἡπείρῳ πεσόντος στρατιώτου Δημομητρίου Λιδανᾶ. Καὶ εἰς αὐτὴν ἀπήντησε δι' ἄλλου, ἐπίσης ἐξόχου, αὐτοσχεδίασματος ἡ μάμμη τοῦ νεκροῦ. Τὰ μοιρολόγια ταῦτα εἶναι γνωστά, διότι πολλὰ περὶ αὐτῶν ἐγράφησαν καὶ μεταφράσεις αὐτῶν εἰς ξένας γλώσσας ἐδημοσιεύθησαν, καὶ ἀπὸ τοῦ βήματος τούτου πρό τινος χρόνου ἀνέγνωσεν ἀποσπάσματα αὐτῶν ὁ συνάδελφός μου κ. Λάμπρος. Διὰ τοῦτο δὲν θὰ εἶπω ἄλλο περὶ τούτων, ἀλλὰ μόνον θὰ σᾶς παρακαλέσω νὰ μοὶ ἐπιτρέψῃτε νὰ σᾶς ἐπαναλάβω παρατηρήσεις τινὰς περὶ τῆς ἐκ τούτων ἐντυπώσεως, τὰς ὁποίας ἔγραφον δημοσιεύων τὰ μοιρολόγια ἐκεῖνα ἐν τῇ *Λαογραφίᾳ*. «Ἐκεῖνο, ἔλεγον, ὅπερ ἐμποιεῖ αἰσθησιν καὶ κινεῖ τὸν θαυμασμόν εἶναι ὅτι αἱ δύο γυναῖκες οὐδένα λόγον κάμνουν εἰς τοὺς θρήνους περὶ τῶν οἰκείων νεκρῶν, ἀλλ' ἔχουν προσηλωμένην τὴν διάνοιαν εἰς τὸν ἐθνικὸν ἀγῶνα καὶ συζητοῦν περὶ συναφῶν πρὸς τοῦτον γενικωτέρων ζητημάτων. Ἡ πρώτη μόνον ἀνᾶφέρει ἐν παρόδῳ τὸν ἐν τῷ πολέμῳ θάνατον τοῦ υἱοῦ της μακαρίζουσα αὐτὸν ὅτι ἐθυσίασεν ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τὸν βίον καὶ παρατηρεῖ εἰς τὸν πατέρα τοῦ θρηγουμένου ὅτι εἶναι ἀπρεπὲς νὰ θρηνῶσι τὰ τέκνα τῶν. Ἡ δευτέρα φρόνημα, τὸ ὅποιον διαλάμπει εἰς τοὺς λόγους τῶν χωρικῶν γυναικῶν, καὶ τὸ ὅποιον λαμπρότερον ἀναδεικνύει ἡ ἀπειρος καὶ ἀδεξία ἐκφράσις, κατ' αὐδὲν φαίνεται ὅσο λειπόμενον τῆς θρυλουμένης φιλοπατρίας τῶν ἀρχαίων Λακκαίων».

Ταῦτα εἶναι ὀλίγα δείγματα τῆς δημοτικῆς ποιήσεως, τῆς προελθούσης ἀπὸ τὰ τελευταῖα μεγάλα γεγονότα. Τὴν ἑκτασιν τῆς βλαστήσεως αὐτῆς δὲν δυνάμεθα ἀκόμη νὰ προσδιορίσωμεν, ἀφοῦ μόλις ἤρχισε τὸ ἔργον τῆς περισυλλογῆς· ἀλλ' ὅμως δεδομένου ὄντος ὅτι ὁμοιόμορφος εἶναι ἡ δημοτικὴ ποίησις ἐκάστης περιόδου, εἵμεθα εἰς θέσιν ἀπὸ τοῦ νῦν νὰ ἐκτιμήσωμεν τὴν ἀξίαν καὶ νὰ ἐκφέρωμεν κρίσεις περὶ τοῦ συνόλου αὐτῆς. Εἰς ἐκάστην περίοδον τῆς ἱστορίας τοῦ ἔθνους θ' ἀνέμενέ τις, ὅσον δεινότεραι κρίσεις συνταράσσουν τὸν ἐθνικὸν βίον, ὅσον ἐνδοξότερα γεγονότα ἀνυψώνουν τὸ φρόνημα τοῦ λαοῦ, τοσοῦτον ἐντονωτέρα νὰ ἐκδηλώνεται καὶ ἡ ἀπήχησις αὐτῶν εἰς τὴν ἐθνικὴν ψυχὴν. Ἀλλὰ τοιοῦτό τι δὲν παρατηρεῖται. Εἰς τὴν περίοδον τῶν μεγάλων δοκιμασιῶν συμπίπτει ἀκμὴ τῆς δημοτικῆς ποιήσεως, ἣτις παρήγαγε τὰ κλέφτικα ᾄσματα καὶ τὰ ἱστορικὰ τῆς ἐπαναστάσεως. Καὶ εὐλογος θὰ ἐφαίνετο ἡ προσδοκία ὅτι ἡ δημοτικὴ ποίησις θὰ ἐξικνεῖτο εἰς τὸ ὑψιστον σημεῖον αὐτῆς εἰς τὴν περίοδον, καθ' ἣν τοσαῦτα εὐφρόσυνα γεγονότα ἐπῆλθον, ἄνευ σπαραγμῶν ἐσωτερικῶν, ἄνευ τῶν σποραδικῶν κηλίδων, αἵτινες κατεσπίλωσαν τὴν μεγάλην ἐπανάστασιν ἡμῶν. Ὅσοι τοιούτην προσδοκίαν ἔτρεφον, τὴν εἶδον διαψευδομένην ὑπὸ τῶν πραγμάτων. Ἀλλ' ἐπιτρέπεται νὰ ἀποδώσωμεν τοῦτο εἰς ἐξασθένησιν τῆς

δημιουργικῆς δυνάμεως τοῦ λαοῦ καὶ εἰς ἀπάμβλυνσιν τοῦ καλαισθητικοῦ συναισθήματος αὐτοῦ ; Τὸ ἐπ' ἐμοὶ ὄχι μόνον δὲν παραδέχομαι τοῦτο, ἀλλὰ καὶ πιστεύω ὅτι εἰς ἀντίθετα πορίσματα ἄγει ἡμᾶς ἡ μελέτη τῆς ἱστορίας τῆς δημοτικῆς ποιήσεως καὶ καθόλου τῆς νεοελληνικῆς φιλολογίας· ὅτι ἐκεῖνο, τὸ ὅποῖον ὑπολαμβάνεται τεκμήριον καταπτώσεως, μαρτυρεῖ μᾶλλον πρόοδον, εἶναι σημεῖον μεταβάσεως εἰς ἀνώτερον πνευματικὸν ἐπίπεδον. Ἡ πρὸς τὰ πρόσω πορεία δὲν ἀκολουθεῖ κανονικὴν εὐθείαν γραμμὴν. Ὁ βαδίζων συναντᾷ πολλάκις ἐμπόδια τῆς ὁδοῦ, τὰ ὅποια χρειάζεται νὰ παρακάμψῃ· ἡ δὲ κίνησις αὐτοῦ φαίνεται ὡς ὀπισθοδρόμησις, ἐνῶ τὸνναντίον εὐτὼ προχωρεῖ ἀσφαλέστερον.

* * *

Καταπαύων τὸν λόγον νομίζω ἀναγκαῖον νὰ προσθέσω ὀλίγας λέξεις πρὸς βεβαίωσιν ἢ τοῦλάχιστον πρὸς διασάφησιν τῆς πεποιθήσεώς μου ταύτης.

Περὶ τὸ τέλος τῆς περιόδου τῆς ἀκμῆς τῶν δημοτικῶν ᾠσμάτων ἤρχισεν ἡ ἀνατολὴ νέας περιόδου πνευματικῆς ἀναγεννήσεως τοῦ ἔθνους, ὅση μέραι προΐούσης, ἀφότου ἀπεδόθη ἡ ἐλευθερία εἰς μέρος τοῦ ἔθνους καὶ ἀπετέλεσε τοῦτο κράτος ὀργανωμένον. Ἀλλ' ἡ πνευματικὴ ἀνάπτυξις δὲν ἦτο τοιαύτη, ὥστε νὰ καπασταθῇ φανερά ἡ μεταβολὴ καὶ νὰ δειχθῇ ἡ συντελουμένη πρόοδος. Ἐκτοτε ἐπέρχεται παρακμὴ τῆς δημοτικῆς ποιήσεως. Τὴν θέσιν παλαιῶν δημοτικῶν ᾠσμάτων καταλαμβάνουν τ' ᾠσματα ποιητῶν μετρίων, ἐλλιποῦς αἰσθητικῆς μορφώσεως, διατελούντων δὲ ὑπὸ τὴν ἐπήρειαν ὄρων ἀλλοτρίων τῆς τέχνης καὶ ἐπιθλαδῶν εἰς αὐτήν. ἀλλὰ πληροῦντων τὰς ἀνάγκας μεγίστου μέρους τοῦ λαοῦ. Τὰ δημοτικὰ ᾠσματα ἀντικαθίστανται κατὰ μικρὸν ἀπὸ τὰ ἀνακρεόντεια τοῦ Χριστοπούλου, ἀπὸ τὰ πολεμικὰ θούρια καὶ τὰ πατριωτικὰ ᾠσματα βραδύτερον ἀπὸ τὰ εἰς ξενικοὺς ἤχους προσημοσμένα ᾠσματα τοῦ Ραγκαβῆ καὶ τοῦ Σκυλίτση. Καλλίφωνοι τραγουδισταὶ καὶ κιθαρῳδοί, ἀλλὰ ποιηταὶ μετριώτατοι, ἀγωνίζονται ἐναμίλλως πρὸς τούτους, καὶ δημοτικώτατον ἐπὶ πολλὰς δεκαετηρίδας ἔγινε τὸ ᾠσμα τοῦ Κωνστ. Θαλλεῖδου, τοῦ ὁποῖου παροιμιώδης κατέστη ὁ στίχος

Εἰς τὸ ρεῦμα τῆς ζωῆς μου διατί νὰ σ' ἀπαντήσω ;

Τὸ ᾠσμα, ὅπου ὁ ποιητὴς φαίνεται ὑπολαμβάνων ὅτι προσδίδεται ἐξαιρετικὴ δύναμις εἰς τὴν ἔκφρασιν δυσέρωτος πάθους διὰ τῆς ἐπισωρεύσεως πυκνῶν ζοφερῶν χρωμάτων, διὰ καταιγίδος στόνων καὶ θακρῶν, ὡς δεικνύει αὐτὴ ἡ πρώτη στροφή του·

Εἰς φρικώδεις μαύρας νύκτας ἔς τὴν σιγὴν τῆς ὑψηλίου,
ἀντικρυ κοιμητηρίου,
νέος ἐμπαθὲς θρηναί.

Ἡ φωνὴ τοῦ ἐμοιάζει ἤχον μουσικῆς πενθίμου
καὶ ὁ κόραξ τῆς ἐρήμου
τοὺς κλαυθμούς τοῦ ἀντηχεῖ.

Αἱ Ἀνθολογίαι, ὡς ἐπιγράφονται τὰ διὰ τοὺς πολλοὺς ἐκδιδόμενα βιβλικά, τὰ ἐξηγηρετοῦντα τὸν πρακτικὸν σκοπὸν τῆς ἐπικουρίας τῆς μνήμης τῶν τραγουδιστῶν, περιλαμβάνοντα τὰ συνήθως ψαλλόμενα ὑπ' αὐτῶν ᾄσματα, αἱ Ἀνθολογίαι εἶναι πιστὸν κάτοπτρον τῆς ποιητικῆς ἀνατροφῆς τοῦ κοινοῦ. Εἰς τὰς παλαιωτέρας ἐκδόσεις ὑπερτερεῖ τὸ πλῆθος δημοτικῶν ᾄσμάτων· εὐρίσκονται δὲ καὶ ᾄσματα πατριωτικά, οἷον τὸ ἐξῆς·

Ζεῦ θεῶν τε καὶ ἀνδρῶν ἑμοῦ πάντων βασιλεῦ,
ὦ σὺ Μουσῶν, Χαρίτων, Ἀθηνᾶς, Ἀπόλλωνος γονεῦ,
ἄθλων κόσμου ὑψίζυγε σταθμεῦ καὶ διανομεῦ,

τὸ ὅποιον ἤδη ἀπὸ τοῦ ἔτους 1836 διεκωμώδησεν ὁ συγγραφεὺς τῆς Βαβυλωνίας Βυζάντιος· ἢ ἐρωτικά ὡς αὐτό :

Εἰς τοιαύτην ὕλην
πρέπει καὶ κοινὰ
νοῦς ὁμηρικῆς
τῆς περιγραφῆς
καὶ τὰ συντάξει
περιστατικῶς

Ἐπειτα ἀρχίζει ἡ παρεμβολὴ ᾄσμάτων τοῦ Σολωμοῦ, τοῦ Ἰουλίου Τυπάλδου, τοῦ Βαλαωρίτου καὶ κατόπιν πληθύνονται τὰ τραγούδια τῶν νεαρῶν ποιητῶν. Ἐννοεῖται ὅτι ἐκεῖνα μόνον τὰ ᾄσματα διαδίδονται εἰς τὸν λαὸν καὶ περιλαμβάνονται ἐπομένως εἰς τὰς Ἀνθολογίας, τῶν ὁποίων εἶναι γνωστὸν τὸ μέλος· τὰ μὴ τονισμένα δὲν φθάνουν μέχρι τοῦ πολλοῦ πλήθους.

Οὕτως ἡ δημοτικὴ ποίησις ἀναμιγνύεται καὶ συγχωνεύεται μετὰ τῆς τεχνικῆς καὶ ἀποτελεῖ μετ' αὐτῆς σύνολον, ἀλλὰ σύνολον ἄνομοιομερές καὶ ἄνομοιόμορφον. Εἶναι αὕτη ἡ μεταβατικὴ κατὰ τας εἰς ἣς προέουσας τῆς καθολικῆς μορφώσεως θὰ προκύψῃ ἡ ἐνότης καὶ ἡ ἁρμονία. Ὅταν δὲ οἱ ἄνθρωποι τοῦ λαοῦ ἀναπτυσσόμενοι γίνουν ἱκανοὶ νὰ ὑψωθοῦν μέχρι τῶν ἀληθῶν ποιητῶν, ὅταν θὰ ὑφίστανται ἄμεσον τὴν ἐπίδρασιν αὐτῶν, ὡς καὶ οὗτοι ἐν μέρει ἀναγκαστικῶς ὑφίστανται ἐπίδρασιν τινὰ τοῦ λαοῦ, τότε δὲν θὰ ὑπάρχῃ διάκρισις τῆς δημοτικῆς καὶ τῆς ἄλλης ποιήσεως ἡ δημοτικὴ δὲν εἶναι εἶδος ποιήσεως ἰδιαίτερον, ἀλλὰ σταθμός, καθ' ὃν δὲν ἐκφαίνεται ἡ προσωπικότης τοῦ ποιητοῦ. Ἐπικρατεῖ δὲ ἡ προσωπικότης, καθ' ὅσον προάγεται ὁ πολιτισμός, καὶ ὁ ποιητὴς ἀπολαμβάνει καθόλου μείζονα ἐλευθερίαν παρὰ ὁ εἰς κατωτέραν πνευματικὴν βαθμίδαν εὐρισκόμενος. Καὶ ἐμφαίνεται ἡ προ-

σωπικότης ἐν τῇ αὐτοτελείᾳ, τὴν ὁποίαν κατὰ λόγον τῆς ποιητικῆς εὐφυΐας αὐτοῦ ἀναπτύσσει ὁ ποιητὴς αἰρόμενος ὑπὲρ τὴν ἐπ' αὐτοῦ ἐπίδρασιν τῆς συγχρόνου μορφώσεως.

Ἡ ἱστορία τῆς γραμματολογίας πάντων τῶν εὐρωπαϊκῶν λαῶν μᾶς διδάσκει, ὅτι ἡ δημοτικὴ ποίησις ἤκμαζεν, ἐφ' ἔσον πᾶσαι αἱ τάξεις παρομοίαν εἶχον ἀνάπτυξιν. Παρήκμασε δὲ καὶ σχεδὸν ἐξηφανίσθη ἀναλόγως τῆς ἐπιδόσεως τῶν γραμμάτων ἐν ἐκάστῳ ἔθνει. Περίτρανον ἀπόδειξιν παρέχει ὁ ἀρχαῖος ἐλληνικὸς κόσμος, ὁ μὴ διατηρήσας τῆς δημώδους ποιήσεως αὐτοῦ εἰ μὴ ὀλίγιστα καὶ παντελῶς ἀσήμεντα λείψανα. Ὅθεν ἄς ἐλπίζωμεν ὅτι καὶ ἡ παρακμὴ τῆς ἰδικῆς μᾶς δημοτικῆς ποιήσεως δὲν εἶναι τεκμήριον πνευματικῆς καταπτώσεως, ἀλλὰ μᾶλλον εὐοίωνον προμήνυμα λαμπροτέρας ἀνθήσεως τῆς ἐλληνικῆς ποιήσεως.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ